

Összeállító: KNEZNY TUDAT
Összeállítás ideje: 1969.

TART.: A FEHÉR VÍZSON DOBBÁGTEKINTÁZATÓL
A SOKKINI SÓMOGYAI NISELETEKIG

50 lap

Földrajzi mutató: SOMOGY MEGYE

Szakmutató: —
XIV

PAPÍRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

LELTÁRKÖNYV

ÁTVEVETVE AZ EGY. KTK. 1237-es TÉTELE ALÓL

1237

A fehér vászon jobbágyruházattól a sokszínű somogyi viseletig.1./ A téma megközelítése

A Somogyi népművészet kutatásának egyik eddig elhanyagolt területe a népviselet vizsgálata. Adatközlések, elszórt utalások jelentek meg egy-egy különlegesebb viseletről, vagy annak részletéről. De ezek elég esetlegesek, sosem közelítik meg a teljességet, még mint leírások sem. Sok esetben, mint pl. a csökölyi fehér gyász példája mutatja, egymástól vettek át adatokat, a szerzők, ahelyett, hogy ujakat hoztak volna. Eltávolodnánk az igazságtól, ha nem ismernénk el, hogy ezek az esetleges, véletlenszerű és különféle igénnyel leírt adatok is milyen becsesek számunkra. A 18.sz. végétől a 19.sz. közepéig jóformán csak az irodalmi illetve a nyomtatásban megjelent adat és képanyagra támaszkodhatunk. Esetenként levéltári forrásokkal is ki tudjuk egészíteni ezeket. Ezekből az időkből tárgyi anyag nemigen maradt fenn, hisz a muzeumi gyűjtőmunka csak a 19.sz. végén indult meg. Emlékezésanyaggal pedig a 19.sz. második felénél régebbre nemigen nyulhatunk. Egyes esetekben élhetünk a 19.sz. végi, 20.sz. eleji meglévő viseleti anyag alapján bizonyos összehasonlításokkal, egyes régiesebbnek tűnő jelenségek visszavetítésével.

Egyetlen olyan összefoglaló jellegű leírás született a 19.sz. végén, 20.sz. elején, amely nemcsak a kutatás időpontjában tapasztalt népviseletet írta le, hanem már korszerű néprajzi módszerrel visszanyulik a 19.sz. közepéig, esetenként még előbbre is a jobbágy-paraszti időszaknak főként házivászonból álló viseletére, rögzíti a vászonviseletről a városiasabb ruházatra való áttérés idejét, figyelemmel kíséri a változást előidéző okokat, s egy tájegységen belül igyekszik a különbségekre is rámutatni /pl. a német és magyar lakó-

sok viseletének különbözősége, és az átvételek egymástól/. Ez a fiatalon elhunyt Jankó János munkája a balatonmelléki nép viseletéről^{1.} bár szűkre szabott terjedelemben.

A későbbi leírások is megelégednek egy-egy község ruházatának vagy annak egy részletes megörökítésével. A szakemberek közül mégis ki kell emelnünk kettőt. Gönyey Ébner Sándor és Gönczi Ferenc végigjárva a megyét számtalan sok felvételt készítettek a jellegzetesebb viseletről, elővetették a már rég nem hordott darabokat és beöltöztették azokat az öregeket, akik még hordták fiatalabb korukban - így maradt fenn néhány olyan felvétel, amely még az ősi házivászon viselet késői hirmondója, és sok más viseleti felvétel abból az időből, mikor a vászon már alsóruhává süllyedt és a felsőruházatban a gyári szines textiliák hódítottak tért. Sajnos e remek fényképanyagból csak keveset szólaltattak meg cikkekben. Gönyey Ébner Sándor a zselici kanászok ruházatát,^{2.} valamint a női fejjedők egy típusát^{3.} írta le, Gönczi Ferenc a somogyi juhászok viseletét^{4.} s a somogyi gyermekek hajviseletét és ruházatát^{5.} rögzítette. Ez utóbbi-bár az egész megyére vonatkozóan szándékozik bemutatni a gyermekek haj és ruhaviseletét - mégis csak annyira sikerül ez neki, hogy összehasonlítás, viszonyítás, időbeli elhelyezés nélkül egymásmellé teszi szinte mechanikusan adatait a "rég" jegyében.

Jelen tanulmányunkban azt a változási folyamatot szeretnénk érzékeltetni, amelyben a somogyi parasztság a házivászon viseletről áttért a városiasabb ruházatra. S e változásban is főként azt kutatjuk, hogy egy-egy új anyag, szín, forma átvételét hogyan határozta meg a falusi nép hagyománya, hogyan kötötte meg az új népviseleti jelenség helyét a parasztélet rendjében. A rendelkezésünkre álló adatok a somogyi népviseletek elhalásának illetve utóvirágzásának idejéből három fejlődési fázist érzékeltetnek korántsem a teljesség igé-

nyével: a./ az önellátó jobbágyparaszi gazdálkodás, s a rendi társadalom korának nagyjából házivaszonból álló viseletét, b./ a jobbágyfelszabadítás és tagosítás utáni szabadparaszi gazdálkodás idejében a népviseletek kiszinesedését, c./ a paraszi életforma felbomlásának korában a népviseletek elhagyását, illetve egyes helyeken utóvirágzását.

2./ A házivaszon viselet emlékei a 18.sz.végéről, 19.sz.elejáról.

A főképp csak önellátásra szorító jobbágyparaszi gazdaságban nemcsak az épületeket, szerszámokat, butorokat, de a ruházatot is maguk varrták, sőt a ruházat anyaga is házilag készült el. A népviseletnek ez az időszaka a szakirodalom szerint a népviselet klaszszikus kora.⁶ Természetesen a vászonviselet kiegészítőjeként használtak más anyagból /főként bőr és posztó, kisebb mértékben kartonból, kékfestőből/ készült ruhadarabokat, a férfiak dolmányt, szürte, bundát, kalapot, a nők kisbundát vagy ködmönt stb.

Forrásaink
~~A rendelkezésünkre álló források~~ egy részét utazók írták, akiknek részint a nagyon díszes népviseleti darabok /pl.cifraszür, cifrabunda/, részint a különleges formájú ruhadarabok /pl.a különlegesen hajtogatott női vászonkendő/, részint pedig a számunkra egészen primitívnek tűnő öltözetek /házivaszon ing, gatyá, péntől, csimbókos haj, stb./ tűntek fel. Még kiaknázatlanok a levéltári források, ahol periratokban, konvenciók levelekben elvéve lehet jó adatokat találni.

Szemponunktól most elsődlegesen azt lenne fontos közölni, hogy milyen házivaszon ruhadarabokról kaptunk híradást a 19.sz. első feléből.

a./ Női fejjedők

Tauschner
~~Anna~~ Agoston bencés szerzetes kéziratosa latinnyelvű délsomogyi utinaplójában 1781-ből a következő megjegyzést találjuk.⁷

nyével: a./ az önellátó jobbágyparaszi gazdálkodás, s a rendi társadalom korának nagyjából részben házivászonból álló viseletét, b./ a jobbágyfelszabadítás és tagosítás utáni szabadparaszi gazdálkodás idejében a népviseletek kiszinesedését, c./ a paraszi életforma felbomlásának korában a népviseletek elhagyását, illetve egyes helyeken utóvirágzását.

2./ A házivászon viselet emlékei a 18.sz.végéről, 19.sz.elejáról.

A főképp csak önellátásra szorító jobbágyparaszi gazdaságban nemcsak az épületeket, szerszámokat, butorokat, de a ruházatot is maguk varrták, sőt a ruházat anyaga is házilag készült el. A népviseletnek ez az időszaka a szakirodalom szerint a népviselet klaszszikus kora.⁶ Természetesen a vászonviselet kiegészítőjeként használtak más anyagból /főként bőr és posztó, kisebb mértékben kartonból, kékfestőből/ készült ruhadarabokat, a férfiak dolmányt, szürte, bundát, kalapot, a nők kisbundát vagy ködmönt stb.

Forrásaink
~~A rendelkezésünkre álló források~~ egy részét utazók írták, akiknek részint a nagyon diszes népviseleti darabok /pl.cifraszür, cifrabunda/, részint a különleges formájú ruhadarabok /pl.a különlegesen hajtogatott női vászonkendő/, részint pedig a számunkra egészen primitívnek tűnő öltözetek /házivászon ing, gatyá, péntől, csimbókos haj, stb./ tűntek fel. Még kiaknázatlanok a levéltári források, ahol periratokban, konvenciók levelekben elvéve lehet jó adatokat találni.

Szemponyunkból most elsődlegesen azt lenne fontos közölni, hogy milyen házivászon ruhadarabokról kaptunk híradást a 19.sz. első feléből.

a./ Női fejjedők

Tauscher
~~Anna~~ Agoston bencés szerzetes kéziratosa latinnyelvű délsomogyi utinaplójában 1781-ből a következő megjegyzést találjuk.⁷

"Gyékyényes falu... arról nevezetes, hogy ott az asszonyok, valahányszor a nyilvánosság elé lépnek, nem a hideg miatt, hanem bevett szokás folytán vászonkendővel fődik el arcukat, azt t. i. a /kendőt/ kezükben tartván." J. B. von Vitali 1828-ból hasonlóképpen tudósít a Rinya és Dráva mentéről:⁸ "Ott ünnepponon is valamint köznapon kizárólag fehér vászonba öltöznek. Fejére a nő egy fehér vászonruhát tesz és azt úgy tudja elrendezni, hogy a kötés a homlok fölött kiálljon és beárnyékolja az arcot, amiből csak a száj, orr és szemek maradnak kendőzetlenül. Csorba József 1857-ben így ír a Dráva mentéről:⁹ ... ünneppon nagy fehér kendőt szorgalmatosan összeillesztgetve a homlok felett előre szélesen pupositva csak pongyolán használják..."

Ez az arcot beárnyékoló vászonkendő fontos része volt a Veszprém, Zala, Somogy megyei női viseletnek a 18. sz.-ban és a 19. sz. elején, legtovább a Dunántul DNY-i felén maradt fenn. Gönczi Ferenc a Göcsej és Hetésben írta le ennek használatát és összehajtogatási módját "pacsa" néven.¹⁰ Jankó János a Balaton mellékén a 19. sz. végén már csak mint szóbeli emléket lelte fel,¹¹ s helytelenül a csökölyi konty és férevető együtteshez hasonlítja. Raksányi Lajos festőművész és rajztanár az 1930-as években néprajzi gyűjtése során rábukkant egy ilyen hatalmas lepedőszerű négyzet alakú vászonkendőre. Kérésére így mondták el ennek használatát: a kendőt a fejre terítik úgy, hogy közepe legyen a fej tetején, az elől levő jobboldali sarkát a homlok bal, a kendő baloldali sarkát a homlok jobb oldalához illesztették, s az így elől levő három rétegű vászont a fej tetején hátravetették úgy, hogy beárnyékolja az arcot. Gönczi Ferenc a "pacsa" összehajtogatásának 20 mozzanatát írta le. Nem valószínű, hogy Somogyban is ugyanúgy hajtogatták, de más adat hiányában kételkedve kell fogadnunk ezt a csurgói adatot. Csurgón a mezőre járt ki ilyen kendőben egy idős asszony,

aztán elhagyta, mert a fiatalabbak kinevették már az 1920-as évek végén. Gönczi Ferenc szerint Göcsejben keménypapír rögzítést, Jankó János adata szerint a Balaton mentén nádat vagy cirókszalat tettek a kendőbe, hogy kitartsa. Abban viszont legtöbb adat megegyezik, hogy árnyékolja az arcot, és elől négyyszögletesen kellett megvetni.

Legutoljára hozzuk, a legkorábbi adatot Bél Mátyásét, mivel kissé félreérthető. 1730 táján járt a Nagyberek vidékén, s az ott élő betelepült horvát nők viseletéről írja: "a nők vászonszalagokkal/?/ úgy kötik be a fejüket, hogy abból a szemén, szájon, orron és az arc kis részén kívül semmi sem látható." A vászonszalag megfogalmazás tévedés lehet a vászonkendő helyett, bár elképzelhető, hogy a bonyolultan megvetett kendőben tudásunk nem ismerte fel, hogy egy egyszerű négyyszögletes kendőből készült, inkább valami kimódolt, szabott szalagokból álló fejfedőnek nézte. Szerencsére ezt az adatot jól ismerő Hoss József utána érdeklődött Somogy-szentpálon, ahol az egyik adatközlőnk Babodi Sándorné emlékezett arra, hogy 10 éves korában látta Hodorics Mártonnét, mint nagyon idős asszonyt ilyen fejviseletben, de nem szalagokból, hanem egyszerű vászonkendőből állt ez az arcot beárnyékoló fejdísz.¹³ Érdekes emellett Bél Mátyásnak az a megjegyzése, hogy hasonló a magyar és a Nagyberekben élő horvát lakosság viselete, amit ennek a különlegesen használt kendőnek a megléte is bizonyít. Csorba az előbb idézett helyen egy másik fajta kendőviseletet is leír: "... a Dráva szélén shavl forma önmaguk szőtte kendőt is hordanak a fejükön. Ez a fejfedő azonos a Belső-Somogyban /Csökköly, Somogy-szob, Bolhás, Gyékényes, Udvarhely, stb./ elvétele az 1930-as évekig idős asszonyok által hordott u.n. "főrevető" vagy "feérevető"-vel. Ennek használati módját ismerjük, később lesz róla szó. Ugyanitt emlékezik meg Csorba az egyszerűen megkötött tarka vagy fehér kendőről, amit a Drávamentén viselnek a nők. A színes kendőviselet már a 19.sz.

elején elterjedt lehetett egész Somogyban, mivel hétköznapra praktikusabb a fehérnél. Az 1809-es conscriptióban található egy leltár a Somogyi Angyal Bandi feleségének, Mikli Bözsinek aládájában talált rablott holmikról.¹⁴ Ezek legtöbbször paraszti lehet, ezt mutatják az elnevezések /pl. félümög, kóc lepedő, stb./ Mivel egészen bizonyosan módosabb parasztoktól származnak láthatjuk, hogy ők mit hordtak ebben az időben. A fejkendőik között megemlíti a leltár: "fekete selyem keszkenőt, kék és vörös szélüt; nagy török keszkenőt nagy virágokkal; pamuk szita himi keszkenőt; fehér uj marotin keszkenőt; két uj patyolat és két avét patyolat fejre való,..." Nagyobb százalékban itt is fehér fejkendőket látunk, de nem kender vagy lenvászón, hanem pamuk, patyolat, stb.

Kontyleírást nemigen találunk. Itt is csak Csorbát idézhetem: "a menyecskek fején látni fejkötőt - káplít fekete selyem kendővel körülkötve, miről többnyire szalagok is csüngenek." /Dráva mente/

b./ Női felsőtesti ruházat

Együtt tárgyaljuk a blúz szerepét betöltő inget "ümögöt" és a szoknyaként szolgáló biklát vagy péntölt. Sajnos ezekről szabásminta, rajz, vagy részletesebb leírás nincs, úgyhogy a később fellelhető darabok és névegyezések alapján tudunk következtetni készítési módjukra. A hosszúing vagy "hosszuümög" egyik korai említése 1809 körül egy felső-mecsoládi, a Kaoskovics kastélyban belső cselédként dolgozó leány kérvényében történt meg, ahol is kéri, hogy a konvencióba ígért "hosszuümögöt" s egyéb ruhaféléket neki adják meg.¹⁵

Csorba viszont a Dráva mentére teszi a hosszúümög használatát, sajnos nem jelöli meg név szerint melyik községekben, s azt sem, hogy magyar vagy horvát lakósnál látta. "Vannak ismét helységek, főképp a Dráva felé, hol hosszúümögben, melly elől hasítva, a melykas

aljáig, csak galanggal összekötve, hogy duzzadt emlőjüket kaczerkodva s alig takarva látni lehessen, hátul sok ráncba szedve színes vagy színtelen köténnyel a derékon körülköttve - járnak a nők."16.

A még ma is fellelhető hosszuingek nem bő szabásuak, formájuk inkább zsákszerű, lábszárkötésig érnek. Szűk, többnyire gallértalan nyakuak, elől hasitékjuk van, ujjuk szűk, bevarrott, pálhával ellátott, szélén sokszor csipke van, hasitékja mellett olykor himzés, vagy egyéb díszítés. Lenn kétoldalt többnyire toldás van bővítés céljából.

Karádon, Andocsán, Somogyacsán - tehát a külső-Somogyban - még 10-20 évvel ezelőtt idősebbek hordták.¹⁷ Szorosad német községben még ma is felveszi néhány öreg néni. Az e században gyűjtött adatok szerint a hosszuingnek csak a felső része szolgált bluzként, illetve felsőruhaként, a szoknyarész tetejére még pöntölt vettek fel. Karádon a hosszuing elején "megteke" /szálhuzásos himzés/ vagy lapos himzés szokott lenni, ujja széle is kivarrott.

Dél-somogyi darabok ezideig még nem kerültek elő. Feltevésünk szerint a 19.sz.-ban a hosszuing használata nem lehetett általános a megyében.

A féling vagy "félümög" szerepel a Mikli Bözsi ládájának leltárában 1809-ben, mégpedig egy "patyolat" uj és egy viselt, amelynek az ujja csipke volt.¹⁸ Az ing formájára is J.B. v.Vitali megjegyzéseit használjuk fel - a Sió mentén élő asszonyok "rövid" ingat viseltek hófehér vászonból, kiemeli, hogy "semmiesetre sem modern szabás szerint". A Rinya és Drávamenti asszonyok ingének gazdagon redőzöttsége ragadta meg, Vitali figyelmét.¹⁹

Persze ennyi kevés, ebből csak azt tudjuk meg, hogy rövid ingek, vászonból és gazdagon redőzöttek. Ennek alapján feltehető, hogy azo-

nos azzal az ingfélével, ami a 20. század elején még általános volt "~~kising~~" néven a megyében, "félümög, bokrosümög és kising"^{néven}. Ez mel-
lévarrott, bő ráncolt nyaku és ujju, elől hasitéka van zsineggel
vagy gombbal zárult. Hosszuujju /télre/ változata is előfordult.

A szoknyaféléknek kétféle elnevezése szerepelt a múlt századi
iratokban: a bikla és a pöntöl, vagy pëndely. Jankó János feltevé-
se,^{20.} hogy a felsőszoknyaként használt vászonszoknya neve volt a bikla,
s az alsószoknyáké pöntöl. Vitali a Sió mellett "ráncos pentel"-t em-
lit; s a Rinya és Dráva mentén gazdagon ráncolt kikiát /ez sajtóhiba,
a bikla helyett/. Mikli Bözsi ládájában csak "pëndelyeket" találtak
a fekete karton és kékvirágu szoknya mellett.

A bikla, és pëndely különbségét kutattuk Lábodon 1965-ben. Csak
töredékes válaszokat kaptunk. Ha ezek több mint 50 év távlatából nem
igazolták is de nem is cáfolták Jankó János érdekes feltevést, mé-
gis figyelemre méltóak. Ugyanis azt tudtuk meg, hogy a bikla hosszabb
volt, mint a pöntöl és hogy a biklát feljebb rögzítették a deréknál,
majdnem egészen a mell alatt.^{21.} Ez könnyen megérthető, ha figyelem-
be vesszük azt a tényt, hogy a Belső-Somogyból fennmaradt vászon fel-
sőszoknyák derékpántja "lénzöle vagy mejje" 6-8 cm. széles, míg az
alsószoknyaként használtaké csupán 2-3 cm. Csökölyben a fehér gyász-
ként használt vászon felsőszoknya neve bikla vagy pöntöl, az alsószok-
nyáké csak pöntöl.^{22.}

Vállkendő vagy somogyi nevén "nyakkendő", nyakkeszkenő 19.sz.-i
használatáról ezideig nincs adatunk. A vászon kötényről sem igen
emlékeznek meg forrásaink.

c./ Női lábbeli

Hétköznap többnyire mezitláb jártak, ünnepen különféle horgolt,
kötött és talpalt tutyikban, a módosabbak magassarku piros, sárga,

23.
fekete csizmában. Érdekes megjegyezni, hogy az ünnepi harisnya színe is fehér volt.^{24.}

A 19.sz. első felének női viselete tehát nagyjából fehér vászonból készült, a hétköznapi durvább /pl.kendervászon, kócvászon/ a hétköznapi finomabb /kenderből a szálavászon, vagy a Belső-Somogyban lenvászon/. Len termeléséről leghíresebb Csököly volt, de a környező községek is termelték Kutastól Gyékényesig. A zseliciek pedig cserével szerezték be a lenfonalat.^{25.} A Balaton és a Sió mellékéről viszont érdekesen jegyzi meg Vitali, hogy hétköznapi vászonba, ünnepen pedig "tarka cicbe és kartonba" öltözik a fehérség.^{26.} A módosabb rétegeknél már tért hódíthatott a kékfestő és a fekete karton - ezt mutatja a Mikli Bözsi ládájának leltára, ahol "kék kötényt, fekete kartony és kékvirágú szoknyát", és színes kendőket sorolnak fel. A már említett mocsoládi cselédlány többek között a konvencióba ígért kék kötényt is követeli.^{27.} Csorba is kiemeli a vasárnapi viseletnél a fiatal nők tarka szoknyáját, fehér kötényét, a lányok pártáját, bársony homlokkötőjét, pántlikáját, de nem jelöli meg milyen vidékről van szó.

A megye német eredetű lakosságánál a 19.sz. elején nem a házi-vászon, hanem a kékfestő volt a hétköznapi és ünnepi viselet, fő anyaga. Hiszen a kékfestő mesterek ekkor még elsősorban németek és németlakta községekben találhatóak ezidőtájt. Domonkos Ottó következtetése az "... hogy a festő, kékfestő mesterség nagyobb arányú elterjedése német származású betelepülők és későbbi leszármazottaik széttrajzásával történt."^{29.} S ebből a tényből nyilvánvaló, hogy a betelepült németek, akik polgárosodottabb vidékről jöttek, már magukkal hozták a kékfestő anyag ismeretét illetve viseletüknek fontos része volt. A németeknél a 19.sz.közepétől viszont az egyre alakuló színesedő magyar paraszti viselettel szemben ellenkező tendenciát

találunk, ők megőrzik ezt a paraszt-polgári öltözéket, formáját jóformán teljesen változatlanul tartják meg, anyagát részben cserélik a kékfestő helyett később gyári anyagokkal. 1828-ban így nyilatkozik róluk egy német utazó. "A német lakosok, mint mindenütt, megtartották nemzeti viseletüket."³⁰ A 19.sz. végén hasonlóképpen nyilatkozik Széchényi Imre,³¹ amikor arról ír, hogy a németek ma is pont olyan ruházatot hordanak, mint eredeti hazájukban.

Az ő megjegyzését azonban már túlzásnak találjuk az olcsóbb gyári textiliák megjelenésekor, hiszen tudomásunk van róla, hogy selymek, bársonyok is fokozottabban hódítottak tért a 19.sz. végén, 20.sz. elején a Somogyban élő németek között. Női alsó ruhának, férflingnek, alsó gatyának, arató bőgatyának azonban még a 20.sz. elején ők is házivásznat használtak.³²

A kékfestő anyag elterjedése a magyar lakosság körében a német községek szomszédságában történt először. Nem véletlen, hogy ebben a Balaton mellék járt élen, ahol elég sok volt a német betelepülő. Természetesen a Balatonmellék parasztságának polgárosodását a lecsapolások, a gőzhajóforgalom, a közlekedés megindulása a 19.sz. elején nagymértékben elősegítette, szemben a megye kissé elzártabb területeivel.

d./ Férfi vászonviselet

Érdekes, hogy a férfiak viseletének leírásánál a 19.sz. első felének forrásai csak alig említik a fehér vászoninget és bő gatyát, annál inkább a cifraszürt, cifrabundát, cifrakalapot, övet, tarisznyát stb. Nem célunk, hogy minden forrást felsoroljunk.

1803-ból Sámuel Bredeczky sorai:³³ "A somogyi juhpásztornak az öltözete puszta ingből és durva vászonból való hosszú, bő gatyánadrágból áll, mindkét ruhadarab sötét, piszkos színű és kissé merev külsejű a szándékosan rákent zsírtól." - Ez lenne tehát a somogyi

pásztór hétköznapi viselete, s a szerző meg is indokolja a bezsirozás szokását: szél, eső és a rovarok ellen véd és növeli a ruha tartósságát. A lábviseletről megjegyzi, hogy vászonrongyokba csavarják lábukat és szijakkal bőrdarabot kötnek a talpukra. Ez az u.n. "kancabocskor", mint tudjuk már a 20 sz.-ban gyűjtött adatokból.

Vitali^{34.} soraiból sokkal kevesebbet tudunk meg: "Ruházatuk igen rövid, fehér vászoning és ugyanabból az anyagból való nadrág "gatya".

Mikli Bözsi ládájának leltára^{35.} megint segítségünkre jön: ebben ugyanis találtak "jó vászony ümögöt, kivarrott ujjakkal, uj vászon gatyát".- Tehát himezték is a férfi ingeket.

A vászon kötényről semmit sem olvashatunk, ezt észre sem vették utazóink és leíróink. Pedig a 19.sz.végén és 20.sz. elején a Belső Somogyban a férfi viseletnek fontos része volt, /elvétve a megye más részein is mint ünneplő kötény./ A 19.sz. elején egészen általános lehetett. Ugyanigy a vászon nyakravalóról sem olvashatunk semmit.

3./ A népviselet szerepe a paraszti élet rendjében s a rendi társadalomban. /19.sz. közepéig./

A rendi társadalom szigorúan vigyázott arra, hogy az egymástól elkülönülő osztályok és rétegek különállásukat viseletükben is megmutassák - mestsziről lássa mindenki a ruházatáról, hogy paraszt, vagy nemesember közeledik. Ezt tükrözi apáti Kiss Sámuel értekezése 1822-ből, amennyiben példaképp állítja a somogyi magyar köznép egyszerű, durva élte módját, ruházatát, sovány életét, sorsával való megelégedettségét "a Sopron és Vas Vármegyei piperés köznép"-pel, mivel "a fellyebb említett Vármegyékben csak alig lehet parasztot öltözetéről a közönséges Nemestől megkülönböztetni stb."^{36.}

Somogyban a rendi társadalom "vigyázása", a nép viseletét korlátozó

törekvése a cifraszűrökkel kapcsolatban nyilvánult meg a legpregnánsabban. Eltiltotta cifraszűrök készítését és viselését rendeletben, azaz az egyszerű kivitelű szűrőket készítő mestereket részesítette előnyben és a cifra szűrők készítését és hordását tiltotta el.³⁷ 1812-ben pedig hasonló céllal szabályozta a szűrők és ködmönök árát.³⁸ Még az 1850-es években a megye monográfiáját készítő Csorba József is neheztelve szól a cifraszűréről. "Legtöbb vidékeken a szür cifrázására kék posztó helyett vöröset használnak, és a kacéros ifjak, pásztorok azzal különfélelekép bujálkodnak, s azt még selyemmel is kihimeztetik, szabatát különben megtartván, csakhogy kurtábban hordják." Ugyanitt írja le, hogy Szakácsi, Nemesdéd, Nemesvid /kisnemesi/ lakóssága és a /kisnemesi hatásokat legjobban mutató/ Balatonvidék módosabbjai kék posztóval cifrázott szűrűt, sötétkék posztó nadrágot hordanak, fehér gombbal, posztó dolmányt, smencert.³⁹ A megye déli felében inkább a piros rátétes szűr terjedt el.

De a paraszti osztályon belüli rétegek viseletének különállása is megnyilvánult, s érdekes módon a meglévő források alapján úgy tűnik, hogy ekkor még elsősorban a férfiak ruházata volt hivatott ezt a kasztszerű elkülönülést mutatni. Más a kanász, más a juhász, más a béres, más a "pógár" viselete - pl. kalapja, szűrőnek díszített-sége, színe, vagy ujja, kezebelije, dolmánya színe, gombja, más a lábbelije /csizma vagy a bocskor valamilyen formája/, hajviselete, stb.

Ezt mutatja a 20.sz.-ban gyűjtött emlékezésanyag is, de ezt a pásztorművészet 19.sz.-i darabjai, Szemlér Mihály rajzai 1850-70 között készültek - igaz a most tárgyalt korszak határán - de ezt az állításunkat támasztják alá. /Csököly, Mike, Komló/.

A juhász igen díszes és cifra, széles felálló peremű, színes

rátétes kalappal, befonott haja végén csokorba kötött piros szalag, szüre még cifrább sok tarka rátétes folttal, a csizma oldalvarrásán is piros rátét.

A másik - kanása lehet fokossal - széles szegésű és rátétes diszű szüre van, alatta egyszerű barna bőrködmön.

A béresen magas süveg van az uraság monogramjával és címerével, kékposztó ujjas, nagy csokornyakkendő, nagy himzett mintájú szür. stb.^{40.}

Bizonyos fokig hordozójának korát is mutatta, ennek az időszaknak népviselete. A fiatalabb embernek szerezték be a cifrább szűrőket, ködmönöket, fiatal lányoknak a tarka karton szoknyát, pántlikát, kötényt, színes csizmát stb. Bizonyos ünnepi alkalmakat is jeleztek pl. a vőlegénying a Koppány völgyében és a Zselicben a 19.sz. végéig piros kereszt szemessel volt díszítve.^{41.}

A házivászon viselet időszakában többnyire egy rend ünnepi és egy rend hétköznapi ruhája volt a szegényebb parasztembernek és az uradalmi cselédnek. Ezekre mondták később a több rend ruhával rendelkezők: "Egy bőrben jár, mint a kutya."^{42.} Azt a ruházatot, amit a lány férjhezmenetelekor, a fiú házasodásakor kapott haláláig hordozhatta,^{43.} nem kellett félnie, hogy később színben vagy formában nem illik a korához, hisz fiatal is, öreg is fehér vászonban járt. Ez a vászon viselet nem volt annyira bő, mint a későbbi ünnepi vászonruhadarabok.

4./ A népviselet kiszinesedésének időszaka.

Már az előző fejtegetéseinkben is igyekeztünk rámutatni, hogy a népviselet kiszinesedése Somogy megye egyes vidékein előbb megindult, azaz már a 19.sz. első felében: így a Balaton mellékén és a Sió mentén. A következő két vidék ahol az 1840-50-es évekből tanulni lehetünk

hasonló folyamatnak a Külső-Somogy és az u.n. Vizmente. Gazdaságilag hamarabb polgárosodtak e részeken. Természetesen az értékesítési viszonyok javulása is kedvezett a Külső-Somogy és Vizmente lakosságának. Már Csorba is összehasonlítja 1857-ben Igal és Karád jobb módú polgárainak viseletét a kismemesi falvakéval s a Balaton mellékiekével, s azonosnak véli, azzal a különbséggel, hogy itt a szür nem befenekelt ujju.⁴⁴ Fényes Elek statisztikájában 1836-40-ben szintén különbséget tett a szegényebb és gazdagabb parasztok viselete között. "Öltözetjek a férfiaknak rövid ing bő nagy rojtu gatyá, nagy karimás kalap, bunda vagy fehér szőrköponyeg vörös posztóval kivarrva. A vagyonsabbaknál: setétkék nadrág és dolmány."⁴⁵ A tagosítások megindulása, a szabadparaszti gazdálkodás kialakulása, az értékesítési viszonyok javulása a parasztság még fokozottabb vagyoni tagozódását siettette. Ez a viseletben is megnyilvánult. Elsősorban a középparasztok tudták megvenni a kékfestőt, kartont, bécsit, selymet és más gyári anyagokat. Érdekes, hogy ára miatt először az ünnepi viseletbe hatolt be a színes gyári anyag, ahelyett, hogy praktikusabb színe miatt a dolgozóruhákat készítették volna belőlük. A kisparasztok, földnélküliek, cselédek valamiképpen követni akarták az előttük és felettük járókat, s ezért ha megvenni nem tudták a drága anyagokat, a finomabb házi vásznat festették be házilag. Bizonyos inséges évek elsősorban a háborúk, de még az 1950-51-es években is elővetették ezeket az ősi festési eljárásokat, ezért ma is tudomásunk van néhányról:⁴⁶ Leginkább a diófa részeit használták fel e célra: vagy a kérget, vagy a dió zöld burkát rohasztva, esetleg anélkül, sőt a diófa gyökerét is. A fiatal diófa kérge kávészin, az öreg ~~vá~~ majdnem fekete, a rohasztott zöld dióhéj világosbarna, a nem rohasztott világos zöldesbarna /mustár/, a gyökér barna színt adott. Vásznat és gyapjút egyaránt festettek vele. Azért kedvelték, mert igen színtartó volt az

így előállított barna ruha.

Az eljárás a diófa kérgénél a következő: a fiatal diófa héját tavasszal a kivágás után lehántják, kifózik, leszűrik. Beleteszik és kifózik benne a festendő anyagot; ez kávészínű lesz. Ha ugyanebbe másodszerre tesznek bele anyagot és kifózik, drappot ad. A dió zöld burkát ősszel tudták felhasználni, vagy frissen kifózva, leszűrve, vagy vaslábasban /bográcsban/ hosszabb ideig hagyják állni, míg megfeketedik, s csak aztán forralják fel stb.

A tölgyfa gubacsa is általános festő alapanyag volt barna színhez, tartósság tekintetében szintén egyedülálló.

Kék színt a buszfenyő bogójának főzetével állítottak elő. De ezt már csak a szegények alkalmazták, mivel aki tehetett inkább kékfestővel mintásra "mustrára" festette meg a vásznát. A buszfenyő a legelőkön, mezőkön tenyészett. Rossz fazékban összegyűjtötték, 3-4 liter vízbe 2 liter lé-bogyót tettek - bluzt, kötényt, szoknyát, még a 20.sz.elején is színezték vele.

Barnás-fekete színt adott, kérdés hogyan adagolták, a berekfa kérgének főzete. A fekete gyász elterjedésével ezt a fajta festési módot gyakran alkalmazták a szegényebb lakosok.

Kedvelt eljárás volt a liláskék szín elérésére a tintaceruza összetört belének főzete. Kék színre fagyalbogyó és bodzabogyó főzete is megfelelt.

Hegymahéjával barnásvörösre lehetett festeni. Már csak Csökölyben emlékeztek a sáfránnyal való vászonfestésre, ezzel halványsárga anyagot nyertek.

Gelencsér Sándor⁴⁷. a Kaposmentéről ezeken kívül felsorolja még kék színhez a tintabogyót, piros színhez a paradicsomlét, hecsilét, galagonyalét, piros ebszólólét és farkasalmalét, feketéhez fenyőfakormot, sárga és zöldhöz paradicsom és a burgonya gyenge leveleinek

főzetét. Sok esetben vegyíteni kellett a festőanyagokat, hogy tartós legyen a szín. Ezekkel a módszerekkel egyszínű anyagokat értek el. Ahogy a kötött gyapju ruhadarabok tutyik, kapcák, mellények, pulóverek, vállkendők elterjedtek - ezeket is előszeretettel festették házilag. Sőt bőr lábbeliket is festettek, pl. feketére fagyalfabogyójának sűrített főzetével. S ahogy megjelentek a gyári festékek részben kiszorították ezeket a háziszerkeket. Ahogy kiszinesedett a viselet, apránként már a legszegényebbek is meg tudták venni, legalábbis az ünnepi viselet színes gyári anyagát - ezt már a 20.sz. elejétől számíthatjuk. Ekkor viszont a hétköznapi munkaruha darabokat festették házilag, mert rájöttek, hogy a színes praktikusabb, s a házivászon ilyen festett formában használták, a mezői munkáknál. A mezőre pl. Somogyacsán - aratásba, szőlőbe, szénamunkára a férfiak és nők rangosabb hétköznapi ruhában mentek ki - s ehhez mind a férfiak, mind a nők, fehér pamutvászon kötényt huztak fel, a mezőn a ruhát a nők lecserélték vásottabbra, festett házivászon ruhára, a férfiak kendervászon kötényt vettek fel a pamutvászon helyett. /Ünnepen a férfiak kékfestőt, a nők fekete "pucokselyem" vagy klott kötényt hordtak./^{48.}

A viselet anyagának és színének megváltozása fokozatosan magával hozta bizonyos darabok szabásának, formájának megváltozását is; a hosszúinget a Külső-Somogyban felváltotta a "féling" vagy a "szükimeg". Hidegebb időkben a bőujju női vászoning helyett a szüking vagy alsóing tetejére a hosszúujju, derékbeszabott ujjast huztak fel szövetből, vagy más anyagból. A megyében német hatásra terjedt el /neve is innen van/ legtöbb helyen a "rékli", vagy "rékli", Kaposvár környékén magyar neve van "leves",^{49.} újabban "blujs". A mellévarrott buggyos ujjú, bőven ráncolt vászoning "féling" vagy dudos ujjú ing /külső-Somogy/ "bokrosing" /Belsősomogy/ vagy "kising" /Zselic/ csak rész-

ben változott meg - eleinte ujját varrták csak finomabb anyagból /moll/, /sifon/, később az egész mollból vagy sifonból készült, a régi pertli helyett elől gombbal záródott stb. A vászonszoknya, "bikla" helyett az ünnepi szoknya az eddiginél még sűrűbben ráncolt lesz, egyes helyeken megrövidül, illetve fokozatosan rövidül. A vászon pöntölöket ünnepi alkalomkor a 20.sz. elejétől kezdik kiszorítani a sifon pöntölők, télen pedig a meleg pargit flanel pöntölők. A kisbundákat felváltják viszont az olcsóbb és mindenki által elérhető, bélelt posztó vagy szövet stb. külsejű ujjasok, "bajkók", "kacabajkók", "pundorák", "gyuklik", a Nagyberek községeiben ezeket is "ködmönnek" nevezték.

Felsorolni se lehet a kötények módosulásának számtalan módját. A viselet kiszínesedése együtt járt a sokféle női konty kialakulásával. A kapitalizálódás időszakában egymást akarták túllicitálni fejdíszük cifraságával a szomszédos falvak, illetve a szomszédos vidékek asszonyai. Nagyjából 2-3 típusra vezethetők vissza: a koszoruba tűzött haj fölé rendszerint kis sapkát tűztek, illetve kötöttek fel legfelülre az asszonyok, /vászon, illetve sifon sapkácska/, de előfordult, hogy horgolt sapkát, vagy neccet tettek a hajkoszorura, illetve kis kendővel kötötték le. Ezeknek a tetejére azután nagyobb kendőt kötöttek, díszesen, keményítve. A sifonsapka és a rá díszesen megkötött kendő sok községben fennmaradt egészen a viselet elhagyásáig. Buzsák, Táska, Varjaskér, Tótszentpál, Somogyacsa, Karád,⁵⁰ Andocs, Kaposujlak, Kaposmérő, Kaposzentbenedek, stb. községekben, Csökölly, Lábod és környékén a katolikusoknál. A nagyberek és a külső-somogyi részeken "kányának" nevezték és úgy kötötték meg a többnyire fekete selyemkendőt, hogy megkötött két sarka szárnyszerűen oldalt állt. Lábodon alábélelték és sapkaszerűen varrták össze a fekete kendőt.

A "kányás" konty volt még a századfordulón Törökkoppányban és

környékén is divatban /Bedegkér, Somogyegres, Kocsola, Szakcs, stb./ és ebből keménypapir rögzítéssel merevedett meg a "pille",^{51.} amit különleges formája és tuldiszítotttsége folytán aligha gondolnánk a "kánya" utódjának.

A hajkontyura tett horgolt sapkából alakultak ki a gyöngyös "fityulák" /Inke, Magyaregres/ fekete csipkéből, fekete szalmagyöngyökkel. Az inkeieké sapka, illetve főkötőszerű, emlékeztet a 20.sz.-ban uri körökben is használt béli gyöngyös sapkácskákra, a magyaregresi inkább hajhálószerű.^{52.} Attalán, Csomán, Káposhomokon fehér vászon ill. sifon alapon színesen himzett /később flitteres/ "neco" jött divatba.

A hajkontyura tett horgolt fehér neccet a Zselici és Dél-somogyi községekben a műcsipkéből, művirágokból összevarrt színes gyári szalagokkal diszített szigetvári konty szorította ki. Szennán és környékén a horgolt kontyura fodrosrészeket horgoltak, ezt kikeményítve tették ünnepen a fejre. A fiatalasszonyok piros-zöld-kék hárászfonallal színezték a horgolt fodrok széleit,^{1. ábra} az idősebb asszonyoké tiszta fehér volt.^{2. ábra} A 20.sz. elejétől 1900-10 között kezdték el felcserélni a Szigetváron készült konttyel, de ezt akkor már csak fiatalasszonyok szerezték be.^{3. ábra} Az idős asszonyok hétköznap a kányához hasonlóan kötötték meg fejükön fekete kendőjüket, "asókendőjüket". A szigetvári konty nagyjából két típusu volt: a Zselicben, Kálmáncsán, Istvándiban, Darányban, Kestélyosdombón, Lábodon, Gigén, Nagyóbszán, Nagykorpadon, Kisbajomban, Csokonyavisontán stb. kerek formájú ~~vagy~~ Csurgón és környékén /Porrogszentkirály, Porrogszentpál, Porrog, Alsók, Csurgónagymarton, Pogányszentpéter, stb./ négyszögletes volt a fodros rész. Néhány községben /Csököly, Somogyudvarhely, Somogyszob, Vése, stb./ kisebb volt a fejbubon levő csipkesoros konty, s ehhez "fejszorító" azaz a homlok fölé illesztett fekete selyemből hajtogatott pánt került, ami kissé megnyújtotta az arcot, és festőibbé tette a viseletet.^{53.} /4. ábra/

A női lábbelik is számtalan változatot mutattak - először is a mezitláb való járás helyett elterjedtek a különféle gyapju tutyik, bokáskapcák /Zselic és Karád környéke/, majd posztótutyik, s természetesen a bolti cipőfélék: Brunel-cipők, cugos cipők - ezekből legfeljebb egy pár volt egy lánynak, asszonynak. A brunel-cipő színes volt, de a cugos és a többi cipőféle rendszerint fekete színű. Csak az 1920-30-as években kezdett néhány módosabb "sárgát" /barna/ hordani.

A férfi viselet korábban változott. Először a bundaféléket és szűrőket váltották fel a posztó "lajblik", "mellények", "dolmányok", csupán a pásztorok ragaszkodtak továbbra is a szűrőkhöz. A vászoningek közül először a lobogósujjut hagyták el, csak később a kézelőset. A gatyát először az ünnepi és főképp a téli viseletben szorította ki a posztónadrág /ellenzős, bricsesz, majd csizmanadrág/. A pantalló megjelenése már a férfiviselet elhagyását jelentette, ez a folyamat az 1870-1890-es évektől az 1920-30-as évek végéig tartott általában.

5./ A fehér gyász.

A viseletek kiszinesedésének időszakában a vászonviselet még hosszú ideig tartotta magát egyrészt, mint alsó ruházat, másrészt a mezőn való munkák legcélszerűbb öltözéke, s diszesebb darabjai, mint az idős asszonyok, férfiak ünneplője. S itt ismét a parasztélet rendjének, hagyományozó jellegének érdekes sajátosságát kell figyelembe venni - a feltörő ujjal szemben a meglévő és még szükséges réginek megszabja a helyét. A fehér vászon ünnepi viseletet nemcsak mint az idős embereket szabja meg /hiszen ez abból is következik, hogy az idősebbek meglévő ruházatukat nem dobják el, a parasztéletre oly erősen jellemző takarékossgából, elhordják életük végéig - nekik van már ruházatuk, készletük, nem igénylik az újat, míg a fiatalok, akik most szerzik be ruhakészleteiket megváltozott anyagi

lehetőségeiknek megfelelően már az újat keresik./

A parasztélet rendje, a hagyományozódás külön helyet is szab a fehér ünnepi viseletnek - ez marad a gyász színe. Szándékosan hangsúlyozzuk a marad szót, mivel már eddig is fehér volt a gyász, csak ennek akkor nem volt különösebb jelentősége, mivel általában fehér volt a viselet. Most viszont az ünnepeken már színesben járók is fehérre öltenek gyász alkalmából.

Ezért van, hogy a fehér gyászt a megye monografusai, szerzői, csak a 19. század végén veszik észre /hasonlóképpen az Ormánságban is/, s a 19. század féltudományos szokásai szerint nem magában a parasztélet gazdasági, társadalmi törvényszerűségeiben keresik okát, hanem avar, hun, francia, s főként török párhuzamokat vélnek felfedezni.

A milleneumi kiállításon megrendezett csökölyi szobában szerepelt egy gyászoló öregasszony tetőtől talpig fehérben. Baksay Sándor a megye monografusa, aki egyébként igen értékes néprajzi adatokat hoz, csak éppen megemlíti a fehér gyászt, s ahelyett hogy bővebb leírást adna inkább következtet... "mondják" - t. i. az arcot eltakaró petyolat kendőről - török szokás, inkább patarénus vagy bibliai az egész fehér öltözködéssel együtt." dr. Széchenyi Imre megelégszik annak megjegyzésével, hogy Csökölyben érdekes szokás a fehér gyász.^{55.}

Malonyay^{56.} ugyanugy, de hozzáteszi "ami régen a francia királynők kiváltsága volt". S elismeri, hogy "az öreg asszonyok itt ma is fehérben járnak."

Az első szakember Bátky Zsigmond, aki valóban tudományos igényvel foglalkozik a kérdéssel is összefoglalja az eddigi eredményeket, elméleteket - így is mondhatnánk az addigi tévedéseket a csökölyi mellett az ormánsági fehér gyász kérdését is taglalva^{57.}

Baksay, mint már említettük patarénus, bibliai szokásnak tartja, Várady viszont keleti és pedig kiváltképpen mongol kínai szokásnak^{58.},

Lukácsy a török hódoltság idejéből származtatja, valamint azt is, hogy "a gyászos felek hétköznapi ruhájukban mennek a koporsó után"⁵⁹.

Bátky közelebb jár a kérdés lényegéhez, mikor Várady mongol-kínai párhuzamát elveti, s kérdőleg megjegyzi, hogy Várady adata szerint a horvátoknál is fehér a gyász színe - hát nem könnyebb lenne délszláv, mint kínai hatásra gondolni. Bátky elveti ezeket az elméleteket bár megnyugtató módon nem tudja megoldani a kérdést. Viszont új adatokat hoz - ő említi meg a rinyaszentkirályi gyászt, ezenkívül azt, hogy a gyász lehet részleges és teljes /az utóbbi korosabb asszonyokra, különösebben özvegyekre vonatkozik/, s azt, hogy részben a férfiaknál is megvan a fehér gyász.

30 évvel később Fél Edit a gyász színek jelentőségéről értekezve a fehér gyászt Európában s így Magyarországon is a jobbágykor fehér vászon viseletével hozza kapcsolatba, amikor a viselet fő anyaga főképp fehér házivászon, ill. takácsvászon volt, s ezt csak kiegészítették egyéb esetleg színes anyagokkal. Gyász alkalmával viseletükben elhagytak minden cifraságot, színes pántlikát, színes kötényt, színes felsőkabátot, stb. s egyszerűen a tiszta vászonruhát viselték. Ez a szokás a fehér vászon viselettel együtt maradt fenn a Dél-Dunántul magyar és horvát lakosságánál.⁶⁰

Ilyen kitűnő elméleti megoldás és lezárás után mi legfeljebb kibővíthetjük a somogyi nép gyászviseletéről eddig ismert adatok körét. Elméletileg talán annyit, hogy késői adatokat tudunk felmutatni arra, hogy népünk gyászviseletével valóban nem hivatkozni akar, hanem éppen ennek egyszerűségével, disztelenségével kívánja kifejezni bánatát és megdöbbenését a halál komor ténye előtt. Csurgónagymartonban az első világháború után, Szenna-Patca-Zselickisfaludon még főként 1945 után ^íegy ideig kékfestőben gyásztak, sima, minta nélküli kékfestőben.⁶¹ "No, ez tiszta festőben van, ez gyászol", ezt szokták

mondani" - emlékezett vissza Cs. Varga Jánosné.

A fehér gyászra adataink szerint a Zselicben és Dél-Somogyban emlékeznek ma még, szórványosan természetesen előfordul az u.n. "Vizmente" keleti részén is, Külső-Somogyban is. Tárgyi emlékeit eddig csak Csökölyben és Somogyszobon derítettük fel, Szennán még hosszas utánjárás sem eredményezett teljes fehér-gyász öltözéket, pedig igen élénken él az emlékezetben. A fehér gyász ma fellelhető darabjaiban és a rá vonatkozó 20.sz-i emlékezésanyagban részben a régi fehervászon viselet ünnepi darabjainak utódját és szerves folytatását látjuk, bár tisztában vagyunk, hogy bizonyos változtatásokat feltételeznünk kell. A fehér gyász szokása Somogy megyének azokon a területein maradt fenn legtovább, ahol a paraszti szövés kialakult, így a Belső-Somogy nagy lentermelő és szövő vidékén és a Zselic kendertermelő és szövő vidékén. /A Külső Somogyban és a Balaton mellékén s az u.n. "Vizmentén" a legutóbbi időkig, sokszor az 1950-es évek elejéig működtek takácsok, s a parasztasszonyok fontak, de szőni csak kevés helyen szőttek./ Adatok hiányában a Belső-Somogy É-i részéről kevésbé tudunk nyilatkozni. A Nagyberek pl. lentermelő vidék volt, még helyel-közzel ma is szőnek Szentpálon, Varjaskéren, Táskán és Buzsákon - de itt a Balaton s a déli vasutvonal közelsége a lecsapolások hozta gazdasági fellendülés hamarabb meghozta a viselet kiszinesedését, mint a Belső-Somogy délibb részein. A megye délnyugati része Csurgónagymarton és környéke pedig Nagykanizsa közelsége - azaz jó piaci lehetőségeik miatt - jutott előrébb a fejlődésben.

A következőkben ismertetnénk a fehér gyászra vonatkozó adatainkat községek szerint - különös tekintettel az egyes ruhadarabokra.

Csőkölyben a finomabb házivászonból, lenszöttesből varrták a ruhadarabokat, előfordult a legkésőbbi időben pamutvászonból is. A legfinomabb lent dolgozták fel, a többit eladták. A női ingek "ümögők"

ősibb típusa lenvászonból készült, mellévarrott ujjú, a nyaknál az ujj vége, eleje, hátulja "dereka" sűrűn ráncolt, s a ráncolás vékony csikkal leszeggett, eleje végig hasított, a nyaknál pertlivel megkötött /ujabbak gombbal záródtak/, ingujja a könyéknél /esetleg följebb vagy lejjebb/ sűrűn ráncolt, végein fodor vagy házi csipke, horgolás, /később gyári/. Előfordult, hogy az ujjat finomabb anyagból készítették, pl. "selemvászonból vagy bulavászonból" /pamutvászon/ esetleg mollból. ^(5 ábra) Eredetileg a "dereka" lehetett kendervászon, és az ujj lenvászon. Az ujj alatt a hónalján kis négyszögletes pálha vagy betét van. Helyi neve "sorgya". Az itt leírttól részben eltérő női gyászing "tuszlis ujjú ümög" - hosszú ujjá arra utal, hogy télen hordhatták. Ez is rendszerint lenvászon, vagy pamut és len, mellévarrott ujjú, a nyakrész elég sűrűn ráncolt, eleje végig hasított, felül pertli vagy üveggomb zárja. Ujjai a csuklóig szabályosan keskenyednek, végükön csipke vagy farkasfog és csipke, a hónaljnál négyszögletes betoldás. Mindkettő ing kézzel varrott.

Későbbi típus a "rékli". Ez már leginkább gyári pamutból szőtt házivászonból van, géppel varrott, bevarrott ujjú szűk, kézelős /"lénző"/, elől gombbal záródik végig, galléros, derekánál szűkebbre varrt, stb.

A "bikla" lenvászon felsőszoknya, 6-8 szélből, kézzel varrt. A derékresznél több sorban egészen apró ráncokba szedett kb. 3-3,5 cm. szélességben. Erre 3-5 cm. széles övpánt került, melynek végei pertlivel vagy kapoccsal záródnak. A ráncolás alatt rendszerint 12-13 cm. széles bevasalt ráncok húzódnak a szoknya aljáig, 2-3 "péntől" került alá. ^(7. ábra)

A kötény is rendszerint lenvászon, 3 szélből egyszerűen összevarrott, derekánál kb. 2 cm. szélességben sűrűn "szedett", lejjebb az aljáig 10 cm. széles vasalt ráncok. A derékpánt 3-6 cm. szélesen

rávarrott, fűzővel kötődik. A kötény egyforma hosszú a biklával s a test első felét fedi. (8. ábra)

A "nyakravaló kendő" szintén házilag szőtt, két részből összevarrott nagy négyszögletes darab. Sarkosan felébe hajtva az ing fölé vállra vették, hátul megkötötték a derékon. Télen a kisbundát takarták elvele, ha az szinesebb volt.

A fejre elsősorban a konty került, a konty "fejszorító" része félgyász esetén fekete, egész gyásznál fehér /pl.özvegyek és idős asszony./ A konty illetve a fejszorító tetejére fejrevaló "keszkenőt" tettek. Ez volt a legfinomabb anyagból pamutvászonból, később mollból, de egyszerűen szegték be. Ezt a keszkenőt az áll alatt kötötték meg.

A "férevető" a konty és keszkenő fölé jutott. A fül fölött két ráncot vetett és elől a derék tájon kézzel fogták össze, s így háromszögletűen keretezte az arcot. A férevetőt egy szél vászonból /kb. 150-155 cm. hosszú/ szegték be a két végén. (9. ábra) (10. ábra)

Télen kisbundát, ködmönt kellett felvenni. Gigen vagy Szigetváron szerezték be az ilyet. Volt olyan, aki tiszta fehérret hordott gyászkor, akié meg szines mintás volt az rákötötte a nyakravaló kendőt.

Kevesebb az adatunk a férfi gyászolókról. Nincs tudomásunk arról, hogy az ünnepi férfiviselet vászon darabjai az ing és bőgatya más szabásu lett volna, mint gyász alkalmával. A férfiak avval mutatták ki gyászukat, hogy fekete nyakravaló helyett fehér vásznat kötöttek fel. Ez négyszögletes volt. Csökölyi fehér gyászban levő férfiről nincs fényképünk, sem megfelelő tárgyá anyagunk. De a közeli Lábodról /illetve Hosszufaluról/ van egy érdekes felvételünk egy fehérnyakravaló öregről. Rajta olyan ing van, amely bőujju, de csak a kézelőjénél ráncolt, köténye egészen sima fehér

vászon és gatyája sem túl bő. /11-13. ábra/

A csökölyi női viseletben még egy maradványa maradt fenn a régi vászonruházatnak éspedig az "ünnepi illetve a nagypénteki" sárga, azaz sáfránnyal festett lenvászon. Nagypéntek mint a protestáns egyházak legnagyobb ünnepe külön hangsúlyt kapott a népeletben - a hiedelmek, szokások és a viselet tekintetében is. Csökölyben nem mint gyászünnepet tartották számon, hanem mint olyan ünnepet, ahol ruharepertoárjuknak főképp e napra való darabjait mutathatták be. Ezeket a darabokat többnyire fehér himzés és csipke is díszítette. Az ing szabása azonos volt a gyászingével, csak ujja hosszabb, színes, benne rendszerint hosszában fehér csipkebetét, kézelőjén fehér himzés és csipke. /14. ábra/ A felső szoknya is sárga, szabása nagyjából azonos a gyász szoknyával, ez is nagy rakásokba vasalt. /15. ábra/ A kötény megint cifra, csipke díszítette az alján és szélein, s a szélek összevarrása is csipkebetéttel történt. /16. ábra/ A ferevető is sárga, ennek a szélein piros vagy kék szóttos csik, vagy kézi himzés húzódik. Csökölyben az idősebb asszonyok halálukig 1930-40-ig is hordták ünnepen a fehér vászon viseletet, de hétköznap kékfestőben, vagy fekete kartonban jártak, csak a fejszorítójuk volt fehér. /Végh Bot Mihályné 1944-ig./ Érdekes még megjegyezni, hogy a temetésre még nem vették fel ezt az ünnepi gyászöltözetet /hanem hétköznap ruhában mentek,/ csak a következő vasárnap. ^{62.}

A Csököllyel szomszédos Kisbajomból emlékezésanyagból próbáltuk felderíteni az adatokat. A gyászoló nők vászonöltözete a következő volt: bő 8 szeles szoknya, bokrosing elől csipkebetéttel, bő kötény, fehér vállkendő és fehér konty /itt is a szigetvári konty/, fehér harisnya, fekete cugos cápó. A férfiak: fehér vászon bőgatyá és ing, fekete mellény, kalap és nyakravaló. Utoljára 1902- és 5 között gyászolt így fiatalasszony meg fiatalember, ezután már csak az

idősebbek halálukig. A fiatalok pedig a vászonruhák festésével egyidejűleg áttértek a fekete gyászra. Hasonlóképpen nagypénteken is gyászruhában jártak fehér vagy fekete gyászban.^{63.}

Kálmáncsán már csak arra emlékeztek, hogy a gyászoló idős asszonyokon az első világháború előtt ünnepen vászon hátasszoknya, hosszú ujjú rétli, vászon kötény, három fehér vállkendő, fehér csipkekonty és fejkendő, fehér böckös harisnya és fekete hosszuszárú Blumer cipő volt. A szoknyát sűrűn ráncba szedték, a melle részénél elől két pánt vezetett a hátáig, ezeket pertlivel elől összekötötték. Nagypénteken az idős asszonyok fehérben, a fiatalok feketében mentek templomba. Az első világháború idején vált általánossá a fekete gyász.

Hasonlóképpen alakult ez Csokonavásontán^{64.} Somogyszobról előkerült Vincze Györgyné Fazekas Zsófia /1853-1934/ kisparaszt ünnepi tiszta fehér pamutvászon öltözetének néhány darabja. Ezeket már nem használta, de ugyanilyet hordott haláláig, s ilyenbe is temették. A bokrosing mellévarrott ujjú, bő, nyakánál sűrűn ráncolt, kezelője fehér himzéses, szélén csipke, elől hasított. A szoknya derékban két szállal sűrűn ráncolt, a rávarrott övpánt kb. 7-8 cm. széles, farkasfog "görbesinyor" díszíti. A kötény két szélből van farkasfoggal összevarrva, derekánál ráncolt, széles övpánttal, amely kapoccsal zárul. A vászon "fősőszoknya" alá három péntőt vett fel, a fejre a kontyot, amelynek "fejszoréttója" idős asszonyoknál fehér selyemből volt, csipkéje, fűzője is fehér, szalagja fekete. A konty tetejére a "főrevető" került, ez azonos a csökölyivel. Vincze Györgyné hátramaradt főrevetőjének a szélét keskeny fehér gyári csipke díszítette. A főrevetőt elől fekete bróssal böködték össze. Nyáron harisnya nélkül bocskorban mentek templomba, télen fekete gombos kapcában.^{65.}

Szennáról szintén csak a nők fehér gyászaról van adatunk. Itt is az első világháború előtti évtizedben viseltek utoljára fiatal

asszonyok fehér gyászt, mint Csökölyben, később már csak idősebbek, néhányan 1948-50-ig is, de csak ünnepen. 1900 körül az idős asszonyok /akiknek eladó lányuk, legény fiuk volt, tehát 35-40 évtől felfelé/ 8-9 szeles vászon "péntőlben" mentek templomba, összesen 3-4-et vettek fel. A péntőlökön hátul kis varrások voltak, hogy ott az akkori szépségideálnak megfelelően feljebb érjen, mint elöl. Az alsó péntőlököt a derékra kötötték, a felső szoknyával azonos volt az anyaguk /"selömvászon"/ és szabásuk, azaz mellénnyel voltak összevarrva /"melles forma"/. Egyeseknél a mellényrészt nem fehér vászonból, hanem vékony fekete anyagból varrták. Az alsó két péntől melles része fölé került az "ümög" ^{vagy "kisszög"} - nyárra rövid, télre hosszú ujjú /mellévarrott, elöl hasított./ A fehér vászonkötényt sűrűn ráncolták és le kellett érnie a szoknya aljáig. A fejre fekete alsókendőt, fehér horgolt csipkekontyot "gódakontyot" és fehér mollkendőt kötöttek, a lábra nyáron fekete tutyi, télen fehér böckös harisnya és fekete cugos cipő jutott, vagy sima fekete bokáskapca. Az ing tetejére fehér vászon "nyakkeszkenőt" tettek. Hasonlóképpen emlékeztek erre Patcán és Szilvásszentmártonban. A kékfestő, majd a fekete gyász idején annyi megmaradt a fehér gyászból, hogy a konty /akkor már a szigetvári műcsipkés konty/ akkor is fehér maradt szalagja is, legfeljebb távoli rokon halálesetén zöld levéldiszt azért hagytak rajta.^{66.}

A fehér vászon ruhát "nagy pénteki gyónó" - ruhának is nevezték.

Talán még fellelhetők lennének Darányban, Istvándiban, Kastélyosdombón fehér vászon ünnepi viseleti darabok Gönyey Sándor az 1930-as években lefényképezett Kastélyosdombón egy talpig vászonban levő nénit, akin legfeljebb 2-3 alsószoknya lehet, a bikla lábszárközépig ér, a kötényt kb. 3 szélből ráncolt, majdnem leér a szoknya aljáig, s a test első felét fedi. Az ingből csak a hosszú, bő és kézelős ujja látszik, felette pedig egy keresztbe kötött vászon váll-

kendő, a fejen is vászonkendő, a lábon fekete harisnya és cipő. Adataink a szomszédos Darányból vannak, ahol kb. 25-30 éve már nem láttak senkit fehér gyászban. Itt hasonló lehetett a kastélyosdombóihoz: bő vászonszoknya és bő kötény, viszont testhez álló bluz /valószínűleg rékli/ és tiszta fehér szigetvári konty, fekete cipő, fehér harisnya. A férfiak gyászkor fehér inghez fekete nyakravalót kötöttek. Átmenetileg divatban volt itt a jelen században a "föstökékben" való gyász. Nagypénteken adatközlőnk szerint az idősek fehérben, a fiatalok feketében mentek a ref. templomba 45-50 éve.^{67.}

Nagyberkiből az u.n. Vizmentéről már csak olyan adatközlőink vannak, akik már nem láttak fehér gyászt, csak hallották nagyszüleitől, esetleg szüleitől róla. Mégis értékesek számunkra ezeknek a "nem szemtanuk"-nak a nyilatkozatai. Ezek az áttételes emlékek is nőknél a vászon felsőszoknyáról, vászonkötényről, vászon ingbluzról, vászon fejkendőről és vállkendőről, gyapju tutyiról, férfiaknál vászon bőgatyáról, ingről, nyakravalóról és fehér szürről vagy bundáról szólnak. De megállapítják, hogy a szoknyák szűkebbek voltak, mint a későbbi színesek vagy festettek és bokán felül csak kb. 10 cm.-re értek, a kötény alig 1-2 cm.-rel volt rövidebb a szoknyánál, a női ing szűkebb ujjú változatai szintén a színes gyári anyagok megjelenésével egyidejűek. A gatyák szűkebbek voltak 1900-1910 előtt, a nagyon bő és mesterien ráncolt, szedett gatyák divatja csak 1870-80 körül kezdődött. A bocskorviselet idejében 1850-60 előtt a nők is daróc ruhadarabbal csavarták be télen a lábukat, később csak a tarlóra hordták kapca nélkül a bocskort. Érdekes az Egyháznak a szerepe a fehér vászon viseletnél - a bibliával hozzák kapcsolatba, pl. azt hangsúlyozza, hogy Jézust is gyorsba temették.^{68.} Dél-Somogy és Baranya horvát községeiben tovább hordták a viseletet, mint a magyar falvakban. Még a fiatalok is fehérben gyásztak az 1930-40-es évek-

ben. A fejre fekete bársonyból való "puolica" jött, az ingváll "rukáve" tiszta fehér kender-pamutos vászonból készült, ugyanígy a házilag plisszírozott szoknya "rubácsa" és a fejkendő "krpa", a kötény "frtum" fekete kartonból /plisszírozott/ a szoknyakötő /öv "polyász"/ fekete klottból. Egy év után fekete szőttésmintás rukávéra cserélték fel a fehérét.⁶⁹

Ez a futólagos felsorolás a vászonviselet késői maradványáról még alapos kiegészítésekre szorulna. Először is egészen alaposan kellene tisztázni a ruhadarabok anyagát, szabását, méretét, legalább községenként egy-egy típust, hiszen nem mindenütt lehetünk olyan szerencsések, mint Csökölyben, ahol a női gyászing három típusát ismerjük. Ha eredeti darabokat nem is lelhetünk fel, alapos utánakérdezéssel, rekonstrukcióval élhetünk. Kiderítendő, hogy hol van még a teljes és a félgyászról emlékezésanyag; mikortól kellett felvenni ezt az öltözetet a haláleset után, hányadizig kellett meggyászolni a rokonokat, a temetésre mit kellett felvenni, csak református halakosokra vonatkozatható-e, stb. Mindezek részletes elemzése és feltárása nem volt célunk, csak a kérdés felvetése. Mindenesetre, ha a megye egyes vidékein /Külseő-Somogy, Balatonmellék, Vizmente/ már nem is élnek olyan szemtanúk, akik emlékeznének községükben olyan öregekre, akár férfiakra, akár nőkre, akik halálukig teljes fehér vászonöltözetben jártak volna, ezeken a vidékeken is/még az 1940-es években is sok idős asszonyt és férfit saját kérése szerint ilyenbe öltöztettek halálakor.

~~A viseleték kiszínesítésének~~
^{6. A színes népviseletek}
A viseleték kiszínesítésének időszakában egyik fő ruhaanyag a kisipari módszerekkel előállított festőkék "föstökék", illetve kékfestő anyag volt. A kékfestő mesterek részben más színű kelméket is állítottak elő, de főképp kék alapszínűt apró fehér vagy más színű mintákkal. Hozott vászonanyagot is festettek, és maguk is adtak el

saját beszerzésű és festésű kékfestő karton anyagokat. Ez utóbbit szatócüzletekben is lehetett kapni. Főképp a kaposvári, nagyatádi, marcali mesterek voltak hiresek, a balatonmellékiek a tapolcai mesterekhez fordultak. Először a fejkendő, a szoknya és a kötény lett kékfestőből. Az ing nem, hanem később az inget felváltó réklik. A fehér vállkendő helyett előbb kék vagy fekete, csak azután lett piros, rózsaszín, stb. A kékfestő az ünnepi viselet után hamar behatolt a hétköznapiába is és hosszú ideig együtt élt a házivászon ruhadarabokkal. Fiatalok, idősebb^{ek} egyaránt szívesen hordták, kedvelték praktikus színe miatt. Kutason a századfordulón a középkorú és idős asszonyok ünnepi viselete a következő volt: 1., bőujju, mellévarrott szabásu ing vászonból /régi típusu/ középe rendszerint /eleje, háta, durvább vászonból/, 2., ^{szoknya} sima kékfestő, vagy apró fehér pettyes, bőven ráncolt, 3., alá 3-4 vászon pöntől, ^{21. ábra} 4., sima fekete klott, lazán rakott félkötény, alján fodorral, 5., fekete klott vállkendő, 6., fekete selyem fejszorító és ennek tetejére 7., kékfestő fejkendő, 8., fekete patentharisnya, 9., fekete vagy sötétkék bársony cipő.

Hétköznapi majdnem ugyanez, csak a vásottabb darabokat vették fel - viszont a bőujju ing helyett szűkujju fehér vászonrékli kerül, s a lábra természetesen csak posztótutyit, sárga "osattos" bocskort vagy semmit sem vettek fel.

A fiatalasszonyok ünnepén nagyjából egyformán öltöztek a középkorúakkal csak a kékfestő fejkendő helyett finom fehérített vászonkendőt /a módosabbak csipke és mollkendőt/ kötöttek, kötényük nem klottból volt és rakott, hanem selyemféle és csipkebetétes és alul apró színes laposhímzés díszítette, harisnyájuk fehér bőckös volt. Előfordult, hogy piros, barna stb. karton szoknyát vettek fel a kékfestő helyett. A lányoknak ünnepén fehér mollblúz "sárga gyolcs"/len/ alsószoknya /4-5 db./ járt. Szoknyájuk kékfestő de inkább színes kar-

ton, kötényük fekete selyem volt, de sűrűbben himzett, mint az asszonyoké. Hétköznap kékfestő szoknya, 3-4 vászonpéntöllel, kender vagy pamutvászon rékli, sima fekete kötény "kárász" szalaggal, posztó papucs, vagy sárga csattos bocskor került a lányokra és fiatalasszonyokra.

A férfiak viselete nyáron vászoning /a fiatalok ünnepen lobogós ujjú, himzett, az öregek kézelős himzett inget - hétköznapra simát/, gatyá /hétköznapra kendervászon, ünnepre len vagy pamutvászon, a pásztoroké "komiszgatyá" "illet" nélkül/, kékfestő kötény, fekete mellény. Télen viszont posztónadrág /alá szük vászonalsó/, vászoning, posztómellény, dolmány.^{70.}

Az egyes községek kékfestő viselete között hamarosan különbségek adódtak. Pl. a csurgóiak és a csurgónagymartoniak kék alapon zöld "karikás", zöld vagy fehér "csikos", "aprórózsás", "pöttyös", vagy "szőlőfürtös" anyagot kedvelték szoknyának, köténynek sima "füstökéket". Arra is ügyeltek, hogy a szoknya és kendő más mintájú legyen.

A kaposvári Fraszt János kékfestő megjegyzése szerint kávébarna alapon kék apró karikás díszű anyagból készült szoknyát hordtak Szenán, Petcán, Vásárosbécen, Szentbalázson és Boldogasszonyfán. Szennán kék alapon apró fehér pettyes kékfestő kartonszoknyát ma is látni hétköznap idős asszonyokon.^{71.}

A Zselicben dologidőben - valószínű német hatásra - a férfiak kékfestő inget is hordtak.

A kékfestő általánossá válásával kell kapcsolatba hozni a kékfestő gyászt is. Szennán és környékén volt aki hétköznap is, ünnepen is kékfestőben gyászolt /szoknya, rékli, kötény/ sima kékfestőből - a nyakkendő ill. vállkendő, "fejkeszkenyő" a harisnya és a posztótutyi fekete. Ez a kékfestő gyász bizonyos fokig ma is megvan. Csurgón és Nagymartonban az I. világháború előtt is 1-2 évvel és utána

egy ideig tartotta magát ez a szokás: náluk a bluz, szoknya, kendő, kötény is sima kékfestő volt, és a fodros konty tiszta fehér /szalagnélküli csak fűzővel és azt sem keményítették ki./^{72.}

A kékfestő viselet meghonosodásával együtt nem tagadhatjuk a szines karton, pargit, részben selyem, fekete klott és selyem, fehér sifon, moll meghonosodását sem. Ekkortól kezd élesebben elkülönlölni színekben az egyes női korosztályok viselete, mégpedig előbb az ünnepi, később a hétköznapi is. A férfiaknál színekben nemigen jelentkezett ilyen komoly differenciálódás, de vannak bizonyos jelei pl. a fiatalabb színesebb, cifrább szűrt hord, a színekben főképp a vörös dominál, az öregebb egyszerűbb himzésűt, amiben inkább a kék, vagy fekete szín uralkodik. A 19. század végén a Balatonmelléken is, ahol eddig csak kék posztórátétes szűrről emlékeztek meg, megjelenik a piros rátétes is. Jankó így ír erről: A gyerek ha 12 éves elmúlt, kapta az első szűrt, s az nagyon cifra és nagyon piros volt."^{73.}

Törökkoppányban, Somogyegresen, Somogyacsán és környékén a férfiak piros keresztaszemes díszítésű völegényingüket csak 30-40 éves korukig hordhatták ünnepen. A legényt arról lehetett megismerni, hogy rozmaringot tett a kalapjára, míg a házasember nem. A fiatal legények és emberek kezdték először hordani a 19.sz. végétől, - bővebb a 12-16 szeles gatyákat, a színesebb nyakravalókat, himzett kékfestő kötényeket /Zselic/, hátulvarrott majd a vitézkötéses csizmákat, stb.

Mint a parasztéletmód egészében - a népviseletben is bizonyos törést okozott az első világháború. Részben az anyagbeszerzés nehézségei miatt elővetette a házivászon készletet, abból kellett ruhát varrni. A lányok, akik ünnepen már moll bluzhoz voltak szokva, most kénytelenek voltak kender vagy lenvászon inggel vagy réklivel beérni, kékfestő, karton, kásmir helyett pedig házi festésű vászon-szoknyával, köténnel, nyakba való kendővel, bluner, cugos cipő helyett

házi kötési gyapjututyival stb. A házi ruhafestés háziszerekkel még a városokba is behatol.

De ez a konzerváló tendencia csak időleges, csak addig tart, míg az áruellátás meg nem indul, a beszerzési lehetőségek meg nem javulnak. Viszont maradandó hatást gyakorol az első világháború a népviseletre azzal, hogy a polgárosodását meggyorsítja. Pl. általánossá teszi a fekete gyászt a megyében, legtöbb helyen a fehér menyasszonyi ruhát, a férfiviseletben pedig végérvényesen meggyökeresíti a pantallót, s ezzel a férfiviselet megszűnik és helyet ad a polgári öltözéknek. Azok a férfiak, akik részt vettek a háborúban, sokfelé jártak, megismerkedtek a polgárabb életviszonyokkal - hazatérve nemigen vették már fel a bőgatyát. A háború tragédiáját a falusi nép kezdettől érezte és tudta, hiszen kenyérkeresőiket vitték el ágyutölteléknek. A legtöbb somogyi faluban úgy emlékeznek ezekre az időkre, hogy fiatalok, öregek is sötétszínű ruhában jártak, még ha nem is volt "még" halottjuk. Sose tudhatta a család mikor jön meg a halált hozó hír apjukról, fiukról. Számtalan olyan fiatalasszony öltötte fel a fekete gyászruhát, akik többé halálukig le sem vették. Többnyire házilag voltak kénytelenek fekete vásznat előállítani. Sok volt a hadi házasság - amit sietve a frontra vonulás előtt kötöttek meg, vagy otthon, vagy idegen városokban. Erre nem készülhetett fel jól a lány, gyorsan vett egy fehér ruhát és ment házasságot kötni. A háború elszakította pl. Csehországot, ahonnan a somogyi fodros csipke kontyokhoz a csipkét beszerezték a boltosok, no meg a szigetvári kontykészítő. A nagymartoniak, alsokiak, somogyudvarhelyiek, bükkösdiak, porrogiak, pogányszentpéteriek, stb. el kellett, hogy hagyják a szép fodros művirágos kontyot, s helyette az u.n. "hátrakötöt" készítették. Ezidőtájt hagyták el a belegiek és kutasiak az u.n. "fejszorítót", a szobiak a fejszorító kontyot.^{74.}

7. A Somogyi népviseletek letűnése, utóvirágzása

A két világháború közötti időben különös változásoknak lehetünk szemtanúi. A férfiviselet, amely eddig konzervatívabban tartotta magát, mint a női - szinte egyik napról a másikra eltűnik, csak néhány középkorú tartja meg haláláig, sokszor az 1950-es évekig is a bőgatyás öltözéket. A női viselet megtartja "bőszoknyás" jellegét, 1945-50-ig, de egyes vidékeken már erősen közeledve a városi polgári öltözkészethez, másutt új anyagokkal, színekkel, sőt formákkal gazdagodva a gazdagság, rang szinte elsődleges kifejezéseként utóvirágzását, tobzódását éli. /Koppány völgye, Nagymarton és környéke, Kaposvölgye bizonyos fokig Zselic/ - és éppen a gazdaságilag előrébb tartó vidékeken. Ujfajta viselet is megjelenik - részben spontán rekonstrukcióként - Buzsák, Táska, Tótszentpál, Varjaskér községekben.

a./ Közeledés a polgári viselethez. Miben áll ez? Először is megrövidülnek a női szoknyák. A századfordulón még a boka felett kb. 10 cm.-re értek a szoknyák. Megrövidülésük főképp az 1920-as évek vége felé történik, nagyjából általánosan a térd alá 5-10 cm.-rel, néhol /Kutas, Beleg/ épp a térdig. Másodszer a különleges cifra kontyok fokozatosan eltűnnek. Közvetlenül a világháború után a Csurgó környéki, és a Kaposvár-Somogyszob vasútvonal melletti községeké. Az 1930-as évek elejétől már a csökölyi fiatal menyecskék is csak fotóriporterek, néprajzosok előtt veszik elő az örökségképpen rájuk maradt csodálatos, sokak által keletiesnek tartott kontyukat. Ilyentájt megy ki a divatból a Szigetváron készült kerek fodros konty is. Zóka Pálné szennai menyecske 1928-ban ment férjhez, 4 db. kontyot vettek neki Szigetváron kb. 280-300 pengőért, kék, piros, rózsaszín szalaggal. De csak 5 vagy 6 évig hordta, mert kiment a divatból.^{75.}

A kontyok helyett ^{többször} csak a fejkendő maradt. A polgárosodás jele az is,

hogy teljesen kiszorulnak a házivászonból készült régi szabásu darabok, helyettük maradnak a "rékliik, blujzok", alájuk pedig sifon szükimegek kerülnek. Nyári ünnepi alkalmakra a bőujju vászon "bokrosingek, kisingek vagy félingek" helyett sifon "buggyasztós² ujjú" alól gombolós bluzféle hódít tért. Megbomlik a szoknya és bluz különböző színének rendje is - azaz az ing vagy bluzféle rendszerint fehér, a szoknya színes - most egyszínű lesz a szoknya és a rékli. A kötényt mint a tisztesség jelét tartották eddig számon, aki elhagyta, arról azt tartották, hogy bizonyára tilosban járt valakivel. Még a koporsóba is kötényt tettek a nőkre, mert "az Isten előtt, hogy jelenhetne meg olyan illetlenül"! Most az ünnepi egyszínű brokát szoknya és brokát rékli mellé ünnepen már nem kellett feltétlenül a kötény. A kézi varrást felváltotta a varrógéppel való. A 20.sz. elején néhány községben még alig volt egy-egy varrógép, ügyesebb és természetesen módosabb parasztasszonyok kezén, 1920-40 között egyre többen szánják rá magukat a varrógép vételre. Elősegítik a varrógép térhódítását az 1920-as évek végétől a varrótanfolyamok is, sokan a gépi himzést is megtanulják. Talán ezzel függ össze a gépi himzéses, madeira rövid kerekalju kötények elterjedése is /Karád és környéke, Koppány völgye, Attala, Csoma, Kaposhomok/. Kutas kis község, itt 1928-ban volt tanfolyam, négyen tanultak gépi himzést, 8-10-en szabás-varrást. Azért tanultak, hogy saját céljukra tudjanak varrni. Csak egyikük varrt később pénzért másoknak, de ő sem rendszeresen. Ezidőtájt jött Kutason divatba a rakott szoknya és hozzá ugyanabból a szövetből sálgalléros bluz - a varrótanfolyamon résztvevők ezt már meg tudták varrni. Az akkoriban annyira kedvelt grenadin bluz alá pedig nem elégedtek meg sima sifon legfeljebb cakkos szélű pruszlival, hanem lukacsos gépi vagy kézi saját himzésű anyagból varrták.^{74.}

Ezek az alakulások, a népviselet polgárosodása nem zárják ki

azt, hogy bizonyos törvényszerűségek, a parasztélet belső rendje, hagyományossága a népviselet utolsó fejlődési szakaszában is ne szabályozza, a rohamosan változó körülmények között is ne adjanak megfelelő szokásrendet az egyes ruhadarabok és ruhaegyüttesek hordásával kapcsolatban. S mivel igen sok színnel, sokféle anyaggal rendelkezik ebben az időben a női viselet egészen apró részletekbe menőleg érvényesül ez a szokásrend. Legjobb példát gazdag fiatalasszony ruharepertoárjával hozhatunk. Szvath Jánosné Csizmadia Katalin Somogyacsai lány 1934-ben ment férjhez. Édesanyjától 24 "öltöny" ruhát kapott, - 4 volt a "kimenő ruha" /vasárnap délutánra/, 4 volt fogadott ünnepekre "Ünnepi" /Vendel, Rozália, Szentséginádás, Flórián - azaz bucsu napjára, Boldogasszony fogantatás, Áldozócsütörtök, Péter-Pal, Imre herceg napjára/, 4 köznapi kimenő ruhának, a többi/12 db./ kizárólag ünnepi, /vasárnapi templomi, húsvét, karácsony, pünkösd, st.b./

Esküvői ruhája fehér "puccokselyem"-ből volt - szoknyája is /12 szeles/ rékli is, alá 8 alsószoknya, fejére koszoru, kötény nem kellett. Másnap avatóra krémszínű ruhában ment, fején selyenkendővel. Első vasárnap az esküvői ruhában ment el, csak a fején kendővel, második vasárnap az avató ruhában ugyancsak krémszínű kendőben. Az ezután következő vasárnapokon az ünnepi bársonyszoknyáit mutatta be sorba, fehér csipkés bluzzal. Ünnepi ruharepertoárja úgy volt összeállítva, hogy az évszakoknak és az egyházi ünnepeknek megfelelően változtatni tudja. Adventben bársonyruha ment berlinerrel, kasmér vagy körbenhimzett bársonykendővel - a sötétebb színek domináltak, ilyenkor lila, zöld, barna, sötétsárga, drapp. Nagyböjtben /az idősebb asszonyok tiszta feketében/, a fiatalok sötétkék, kávészínű, sötétbarna színekben pompáztak. Fekete vasárnap és nagypénteken tiszta feketében volt az egész falu a templomban. Virágvasárnap is még a sötétebb színek uralkodtak a fiatalokon - lila, kávészínű, de a lá-

nyok már világosabbat ölthettek. Husvétkor az egészen fiatalok rózsaszín, kék, sárga szövetruhában /szoknya, rékli/, a középkorbeliek /30 évestől/ - téglaszín, zöld, drapp, lila, idősebbek sötétlila, sötétkék, sötétbarna, fekete szövetruhába öltöztek. Husvét után késő őszig piros, kék, rózsaszín, narancssárga brokát selyem ment ünnepen fiataloknak.

Érdekes, hogy Szvath Jánosné nem tartotta fontosnak megjegyezni, hogy férjhezmenetelekor milyen hétköznapi viselőruhát és munkaruhát vitt magával a szülői háztól. Kérdésünkre annyit árult el, hogy ami az ünnepi ruhájukból és hétköznapi kimenő ruhájukból elkopott, többnyire azt hordták el hétköznapi munkákhoz a ház körül. A piszkosabb munkákra házivászonból kékfestővel festették, vagy házilag festettek szoknyának és köténynek /ház körüli munkák, aratás, szénahordás/.

Somogyacsán idős asszonyoknak fekete félköténye volt ünnepen, fiataloknak fehér csipkés félkötény. Tánagra, feketevasárnapra, nagy-
péntekre, temetésre 1930-40 között a fiatalasszonyoknak fekete melles kötényt kellett felöltöztetnie. Munkához mindenki körbeérő ráncolt bő "pamukkötényt" kötött fel, hogy védje a szoknyáját.

A kendőnél ügyeltek, hogy azonos színű legyen a szoknyával, ugyanigy a "kánya" /konty/ alatt a hajkoszoru alá tűzött masnánál is.

E hosszadalmas felsorolás után néhány törvényszerűséget meg kell jegyeznünk. a./ A viselet színe jelzi hordozójának korát, b./ bizonyos fokig követi az egyházi ünnepek rendjét, c./ a hétköznapi munkában a ruházat^{ot}, a gyakorlatiasság jellemzi, d./ a viselet bizonyos fokig az állapotot is képes érzékeltetni. /pl. a fiatalasszony az esküvői és avató ruháját, házasságát követő két vasárnap még felveheti, később Urnapján, egyébként nemigen, többnyire átszabják bluznak.^{78.}

Sorolhatnánk a példákat az itt közölt törvényszerűségekre:

Szennán mint mondták a fiatalok mindenféle színűt hordhattak, főképp pirosat, ünnepen kásmirt, hétköznap kartont. 30-40 éves hordott még néha pirosat, de inkább bordót, barnát piros mintával, 50 éves jobban kékfestőt és feketét.

Bizonyos fokig egyéni ízlés döntötte el a különböző színű ruhadarabok összeválogatásának módját. De ebben is megnyilvánult bizonyos rendszer - ugyanis szerették az ellentétes színeket - rózsaszinhez, pirosához kéket, feketét, vagy fehérét. Talán ezért is van, hogy legtöbb helyen a fekete vagy fehér kötény volt kedvelt. Zóka pálné kedvenc ruhájaként emlegette, a bordó bársony szoknyából, kék bársony kötényből, bordó szalagdiszes fehér mollbluzból álló együttesét. Hétköznap zöld vagy kávészínű pargit szoknyához rózsaszín kötényt választott.⁷⁹ Magyaregresen a lányok, fiatalasszonyok kék, piros, rózsaszín, lila, 35 éven felül pedig barna, sötétkék, sötétzöld, majd fekete színekben válogathattak. Azonos színű kartonból, delinből, szövetből készült a szoknya és rékli. A kötény mindig fekete volt kartonból, lüszterből vagy klottból. A lányok már nem hordtak kötényt.⁸⁰

A kort jelezte a konty, illetve a kontyra tett szalag színe is. Csurgónagymartonban és Somogybükkösön 1918 után a hátrakötő többnyire bordó, zöld vagy kék selyemkendőből készült fiatalasszony, sötétkékből középkorú, feketéből idős asszony esetén. De felvettek a szegényebb sorúak közül fiatalabbak is feketét, de ezen akkor színes piros, világoskék "szalag" és pántlika volt, az idősekén fehér vagy fekete szalag.⁸¹

Az egyházi ünnepek különféleképp befolyásolták a falu lányainak, asszonyainak öltözködését. A reformátusoknál kevesebb ünnep van, a katolikusoknál annál több. Az elsőáldozó lányok rendszerint fehérben voltak, a bérnialók viszont a Kilső-Somogyban erre az alkalomra

kapták az első nagylányos ruhát, többnyire szineset, /rózsaszín, krémszín, drapp, sárga/ s az első sifon pöntölt - s tetőtől talpig ujjban voltak.⁸² A reformátusoknál rendszerint fehérben történt a konfirmáció /Zselic, Kaposvár környéke/, de ez is az első eladólányos ruha szokott lenni. Magyaregresen ilyenkor a lányok egy rózsaszín szövet együttest is kaptak, azt először pünkösdkor vették fel, s azután minden vasárnap. Asszonykorukban már nem hordhatták.⁸³ A németeknél tiszta feketében konfirmáltak.⁸⁴

Inkább családi ünnep, de egyházi vonatkozásai miatt itt említjük az esküvői ruhát. Már a századfordulóról van adatunk a fehér moll esküvői ruhaegyüttesről, Kiss Mihályné Csordás Zsófi /jelenleg 88 éves/ 1900-ban esküdött moll ruhában - ami mellévarrott bő ujjú bluzból, bő ráncolt /négy rőf anyagból/ 2 ujjnyi övpánttal ellátott szoknyából, bőven szedett félkötényből állott. A bluz alatt bulavászson szükimeg, a szoknya alatt 2 bulavászson alsószoknya volt, fején Kaposvárról beszerzett koszoru, lábán fekete félcipő. Mint elmondta, ebben az időben a módosabbak szinesbe esküdtek, de a szegényebbeknek olcsóbb volt a mollruha, előtte már másoknak is volt fehér moll menyasszonyi ruhája, amit házilag kézzel varrtak.⁸⁵

1936 körüli időből van egy felvételünk /rekonstrukció/ menyasszony öltöztetéséről. Ezen is tiszta fehérben áll a menyasszony, ruhája nagyjából azonos az előbb leírtával, tehát hagyományos módon varrt gyári anyagból. Fején viszont rozmaringból házilag készített koszoru van, szines gyári szalagokkal díszítve.

Szennáról előkerült egy esküvői garnitúra, amelyet 1908-ban készített az ottani varrónő. Saját színében virágos fehér mollból van a polgári szabású piros gombos bluz, a bő szoknya /hozzá négy alsószoknya/ és a félkötény. Ennek a tetejére fehér csipke takaréttó és lángszintű nyakkeszkenő, a fejre fehér mollkendő jutott. A világ-

háboru alatt többen esküdtek színesben, mivel nehéz volt a fehér anyag beszerzése. 1928-29-ben ismét divatba jött a színes menyasszonyi ruha, néhány évig legtöbben égszínbe, néhányan rózsaszínbe vagy drappba esküdtek.⁸⁶ Az ecsenyi németeknél a legutóbbi időkig divatban volt a fekete menyasszonyi ruha, amelyet aztán halálukig hordhattak. Az 1930-as évek végén 40-es évek elején náluk is megkedvelik a sokkal célszerűtlenebb fehérret.

Legtöbb példa a színes esküvői ruhára Csurgó környékéről van, az I. világháboru utáni időszakban. Cserti Jánosné 1918-ban ment férjhez Csurgónagymartonban. Szoknyája rózsaszínű fehérvirágos selyem, blúza fehér, nyakában mizli van és bársony. A kötény fekete babos selyem, rózsaszín és kék szalag van beletűzve, vállán fehér tibetkendő /kasmir/ rózsaszín és piros mintával. Hasonlóképpen emlegethetnénk a porrogszentkirályi, alsoki stb. példákat. Pogányszentpéteren a rendszerint módosabb evangélikusok fehérben, a szegényebb katolikusok színesben álltak a pap elé.⁸⁷ Toponáron úgy tartották, hogy a színes ruha szerencsétlenséget hozna az ifju asszonyra.⁸⁸ Sok helyen a színes szalagdiszt /kék, bordó, vagy piros/ tettek a fehér szoknyára.

Csaknem egészen általános a fekete színű öltözet s ez a férfiakra is vonatkozik, fekete vasárnap, nagypénteken és haláleset /temetés/ alkalmával. A falusiak szépnek tartották, hogy "az egész falu egyformában van". Még Kaposváron is hagyomány volt a katolikusok körében is nagypénteken a fekete ruha.⁸⁹

Ádventtől virágvasárnapig a sötét színek domináltak az ünneplő női ruhákban, virágvasárnaptól már tarkállott a templom a sokszínű viseletekben. A szegényebbek kartonból, pargitból, szövetből varrták ruháikat, és ezek színességével, tarkaságával próbálták utolérni a módosabbak bársony, brokát ruházatát. Különül és volt sok községben az őslakós és általában módosabb református népesség és a később

beköltözött katolikus cseléd, napszámos, stb. lakosok öltözködése között. Ez utóbbiak néha fodrokkal, a minták és az élénk színek túlzott használatával igyekeztek túlszárnyalni a "pógárokat".

Az iskolába kerülő leánykák rendszerint anyjuk elbontott szoknyájából, péntöleléből kaptak ruhát, csak 12-13 éves korukban kaptak tetőtől talpig újat, mert ekkor már eladó sorba kerültek.

Egyes vidékek, sőt néha községek is kiemelkedtek egy-egy szín különös kedvelésével. Pl. Somogyegresen a lila bársony, Törökkoppányban Bedegkén, Attalán és Csomán a világoskék, rózsaszín, vajsziú és bordó brokát volt szinte uralkodó szín. A Koppány völgyében a saját színében mintás bársonyt /sötétvörös, sötétzöld, lila/ szerették, Csurgónagymartonban és környékén a fekete alapon apró színes virágos bársonyt és ugyanilyen selymet, Szennában a piros kasmir, és a barna alapon pirosvirágos kasmir szoknya volt a leggyakoribb stb.

A hétköznapi ruhák legtöbb helyen kartonból, pargitból készültek, s a legvásottabbakat huzzák fel a házkörűli munkákra és a mezőn. A mezőre sokszor a jobb hétköznapi viselőruhájukban mentek ki, s ott lecserélték ócskábbra.

8./ A népviselet elhagyása.

A népviselet elhagyása csak 1945 után következett be, s néhány év alatt az egész megyében általánossá vált a lányok, fiatalasszonyok körében az általuk "szük"-nek nevezett öltözet. A Koppány völgyében, Attala környékén, Csurgó környékén és a Nagyberéken csak az 1950-es évek elején történt a bősoknyás viseletről a szüksoknyás öltözetre való áttérés. A Koppány völgyében 1947-48-ig sok lány még viseletben járt, még a menyasszonyi ruhája is bősoknyás fehér brokátselyem volt, de asszony korukban már csak szüket hordtak. Az 50-es évek elején a somogyszentpáli, buzsáki iskolában még bősoknyás lányok

jártak, s egyik napról a másikra felcserélték a városias öltözetre. Az attalai, naki, csomai menyecskék 1950 körül még viseletben jártak be a kaposvári piacra. Egyre kevesebben vannak, akik kitartanak a bőszojnyás viselet mellett, csak a 60-70 évesek maradnak hűségesek fiatalaságuk öltözködéséhez.

Négy év gyűjtéseit és tapasztalatait próbáltuk összegezni ebben a dolgozatban, amelyet később még meglévő és új darabokkal ki akarunk bővíteni.

- 1./ Jankó János: A balatonmelléki lakosság néprajza. Bp. 1902..
428.p.
- 2./ Ébner Sándor: Zselici kanászélet. Ethnográfia 150-159 p. 1933.
- 3./ Gönyey Sándor: Népművészeti és népviseleti szigetek a Balaton mellett. Balatoni Szemle 1943. 281-285.p.
- 4./ Gönczi Ferenc: A somogyi juhászok ruházata. Ethnográfia 1947.
109 - 111.p.
- 5./ Gönczi Ferenc: A somogyi gyermek.
Csurgói Könyvtár VI.kötet é.n, 312.
Gönczi Ferenc: A somogyi gyermekek hajviselete. Néprajzi Értesítő 1931. 143-145.p.
- 6./ Magyarország néprajza. /Irta: Bátky Zsigmond, Gyórfy István, Viski Károly/ Bp. 1932. Viselet /Gyórfy/ 381.p.
- 7./ Augustinus Taucher: Itinerarium Peregrini iter in Venetias suscentum. Anno 1781.- Kézirat a Szent Benedek Rend pannonhalmi főkönyvtárában. Jelzete BK. 254/c.
- 8./ J. B. von Vitali: Die Bewohner des Simegher Komitats in Hungarn.
Iris 1828. 83.p.
Közli magyar fordításban: Kresz Mária: Magyar parasztviselet 1820-47. 119.p.
- 9./ Szakácsi Csorba József: Somogy vármegye ismertetése. Pest 1857. 91.p.
- 10./ Gönczi Ferenc: Göcsej és kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár 1914. 385-393.p.
- 11./ Jankó János: i.m. 222.p.
- 12./ Raksányi Lajos festőművész színes közlése 1949 jan.
- 13./ Matthias Bel: Comitatus Simigiensis M. Nemzeti Múzeum könyvtárának kézirati osztálya. Fol. lat. 1770. Fordította és kommentálja: dr. Hoss József. Somogyszentpál monografiája. R. R. M. Adattára 970.
- 14./ Gönczi Ferenc: Angyal Bándi feleségének Mikli Bözsinek ládájában talált rablott ruhafélék. Ethnográfia 1942. 234.p.
- 15./ S. Á. L. Kacs Kovics családi levéltár. Konvenciós levelek. 1800-1820.
- 16./ Csorba. i.m. 91.

- 17./ Rippl-Rónai Múzeum Adattára 729.
- 18./ Gönczi: Angyal Bandi feleségének.... i.m. 234.p.
- 19./ Vitali: i.m. 83.p.
- 20./ Jankó János i.m. 223.p.
- 21./ Saját gyűjtés. 1965.
- 22./ Saját gyűjtés. 1968. Kis Istvánné 72 éves ref.volt kisparasztól
Özv.Zsobrák Györgyné 76 éves,ref.szegénypa-
rasztól.
- 23./ Csorba i.m. 91.p.
- 24./ Vitali i.m. 83.p.
- 25./ Saját gyűjtés. Zóka Peti Lidia 76 éves ref. szennai lakóstól
Bence Katalin 70 éves, kat. szennai lakóstól.
- 26./ Vitali i.m. 83.p.
- 27./ S.Á.I. Kacs Kovács családi levéltár 1800-1820.
- 28./ Csorba i.m. 91.p.
- 29./ Domonkos Ottó: Fejezetek a nyugatmagyarországi képfestőipar történetéből. Ethnográfia 1961. 265.
- 30./ Vitali i.m. 83.p.
- 31./ Széchenyi Imre: Somogy megye Bp. 1892. 8.p.
- 32./ Saját gyűjtés: 1967.nov, kötése. Adatközlő: Ubrik István 60.éves.
- 33./ Samuel Bredeczky: Beyträge zur Topographie des Königreichs Ungarn.
Wien 1803. 112-115.p.
Idézi magyar fordításban Kresz Mária i.m. 118-119.p.
- 34./ Vitali i.m. 83.p.
- 35./ Gönczi: Angyal Bandi feleségének ... i.m. 234.p.
- 36./ A.Kiss Sámuel: Értekezések Somogyról. Tudományos Gyűjtemény
1822. V.kötet. 39-40 p.
- 37./ Gönczi Ferenc: A cifraszűrök készítésének és viselésének eltiltása. Néprajzi Értesítő 268-272.p.

- Gönczi Ferenc: Adatok a régi somogyi népelethez. Ethnográfia
1943. 255.p.
- 38./ Gönczi Ferenc: A szürök és ködmönök árának meghatározása 1812-ben.
Ethnográfia 1940. 40-41.
- 39./ Csorba: i.m. 89.p.
- 40./ Kresz Mária: Magyar parasztvisélet 1820-1867.
Bp. 1956. I-II. 195.p.
- 41./ Saját gyűjtés 1968. Szvath Jánosnéól Bonnya-Somogyacsa.
1968. Zóka Peti Liditől Szenna.
- 42./ Saját gyűjtés: 1969 jan. Gelencsér Sándor 76 éves, máv.nyug-
díjastól.
- 43./ Kerecsényi Edit: Pogányszentpéter anyagi kulturája.
Somogyi Múzeum Füzetei 13. 66.p.
- 44./ Csorba: i.m. 89.p.
- 45./ Fényes Elek Magyarországnak és a hozzá csatolt tartományoknak
mostani állapotja statisztikai és geográfiai tekin-
tetben.
Pest 1836-40. I. B. 207.p.
- 46./ A következő részhez az adatokat szolgáltatták:
- Özv. Domokos Józsefné 62 éves ref.lakós patcai származású Szil-
vásszentmárton.
- Cs.Varga Jánosné csurgói, Mód Jánosné és Tóth Jánosné csurgó-
nagybartoni ref.középparasztok 60 és 65 év között,
- Zóka Peti Lidia 76 éves ref.volt szegényparaszt Szenna
- Bencze Katalin 70 éves ref.volt kisparaszt Szenna,
- Varga Sándorné, Kántor Zsófia, 72 éves kat.kisparaszt, Magyaregres,
- Páli László 65 éves kat.volt középparaszt, Törökkoppány,
- Özv.Szvath Jánosné 65 éves volt középparaszt, Bonnya-Somogyacsa,
Merencsics József 74 éves, kat.volt urad.cseléd, Bányapuszta.

- 47./ Gelencsér Sándor: Házivászon készítése és felhasználása a Kaposmentén. Somogyi Néphagyományok. Somogyi Múzeum Füzetek 13. 42-43.p.
- 48./ Saját gyűjtés: Üzv.Szvath Jánosné 65 éves volt középparasztól Somogyacsa.
- 49./ Vikár Béla: Somogymegye népköltése. Bp. 1905.
263.p. Megjegyzése.
- 50./ Gönyey Sándor: Népművészeti és népviseleti szigetek a Balaton mellett. Balatoni Szemle. 1943. 281-285.
- 51./ Hófer Tamás: Törökkoppányi viselet. Somogyi táncok. Bp. 1955.
/Szerk. Morvay Péter - Pesovár Ernő/
- 52./ Saját gyűjtés: Adatközlő Üzv.Kozáry Lajosné 67 éves ref.középparaszt Magyareregres. Biró Györgyné Tóth Erzsébet ág.ev. középparaszt Inke.
- 53./ Saját adat, tárgy és régi fotógyűjtések. 1964-68 között.
- 54./ Az Osztrák-Magyar Monarchia képekben 13.k.
/Baksay Sándor: Somogy vármegye/ 1894.
- 55./ Széchenyi Imre i.m. 8.
- 56./ Malonyay i.m. 106.p.
- 57./ Bátky Zsigmond: Adatok a fehér gyászviselethez,
Ethnográfia 1911. 33.
- 58./ Várady: Baranya vármegye monográfiája I. 179.
- 59./ Lukácsy Imre: Az Ormánság népe 22.
- 60./ Fél Edit: Adatok a gyászszínekhez.
Ethnográfia 1935. 6-16 p.
- 61./ Saját gyűjtés: Adatközlők: Cs.Varga Jánosné, Mód Jánosné, Tóth Jánosné ref.középparasztok Csurgó és Nagymarton, Zóka Peti Lidia 75 éves ref.szegényparaszt, Bencze Katalin 70 éves, kat.kisparaszt, Zóka Pálné 65 éves

ref.középparaszt Szenna, Domonkos Józsefné 62 éves
kisparaszt Patca-Szilvásszentmárton, Lőrinc Józsefné Kolat Julianna 32 éves kat.Szenna,- Szilvásszentmárton.

62./ Gábor Dénes: Csököly monográfiája Bp. 1926

Nagy József: A csökölyi nyelvjárás Bp.,1910. 4.p. 50.l. 1-24-ig
valamint a Rippl-Rónai Múzeum tárgykartonainak adatai.

63./ Adatközlők: Horváth Jánosné, Péter Örsze 84 éves, kat.

Nagy Ferencné Baranyák Lidi, 82 éves ref.

Tóth Józsefné Kovács Katalin 83 éves,

kisbajomi lakosok.

64./ Adatközlők: id.Csokonyai Kovács István 76 éves ref. volt középparaszt, Kálmánca,

Csokonyai Kovács Istvánné Pap Mária 70 éves, ref.

volt középparaszt /6 Csokonyavisontáról jött Kálmánására férjhez./

65./ Adatközlő: Vincze Sándorné 53 éves volt ref.kisparaszt,

Özv. Hosszu Jánosné 76 éves volt ref.kisparaszt Somogyzó

66./ Adatközlők: Zóka Peti Lidi 75 éves ref.szegényparaszt,Szenna

Bencze Katalin 70 éves kat.kisparaszt, Szenna

Zóka Pálné 65 éves ref.középparaszt, Szenna

Domonkos Józsefné 62 éves kisparaszt Patca-Szilvásszentmárton

Lőrinc Józsefné Kolat Julianna 32 éves kat. Szenna-Szilvásszentmárton.

67./ Adatközlő: Gresa Lajosné ref.középparaszt 61 éves, Darány

Gresa Lajos ref.középparaszt, 65 éves Darány,

68./ Adatközlők: Gelencsér Sándorné 74 éves, ref. nagyberki lakos,
aki nagyanyjától hallotta.

Tóth Mihályné 75 éves Tsz.tag, aki dédanyjától hal-

lotta. Sajgó Györgyné 89 éves Tsz.nyugdíjas, a születését hallotta, Nagyberki. Parraghy Béla plébános Kercseliget.

69./ Adatközlő: Sárvári Vendelné, Felsőszentmárton.

70./ Adatközlők: Tóth Józsefné 65 éves ref.középparaszt, Tóth Andorné 76 éves ref.kisparaszt, Várady Józsefné 70 éves res.középparaszt, Kutas.

71./ Gúnczi Ferenc megjegyzése a Rippl-Rónai Múzeum 10317-es tárgykartonján.

72./ Adatközlők: azonosak a 61-es jelzetnél közöltekkel.

73./ Jankó i.m.

74./ Saját gyűjtések: 1964 - 68 között.

75./ Zóka Pálné adatközlése.

76./ Saját gyűjtés Kutason.

77./ Adatközlő: Özv.Szvath Jánosné Csizmazia Katalin kat.60 éves volt középparaszt és anyja Csizmazia Jánosné 78 éves, Somogyacsa.

78./ Adatközlők: Szóke Istvánné, Tobak Julianna 66 éves kat. volt belső cseléd Bedegkér, Csek Józsefné 49 éves kat. volt képesarató Törökkoppány.

79./ Adatközlők: Zóka Peti Lidia, Bence Katalin, Zóka Pálné Szenna.

80./ Adatközlők: Özv.Kozári Lajosné ref.volt középparaszt 71 éves, Varga Sándorné, Kántor Zsófia 74 éves, Magyaregres

81./ Adatközlők: Özv.Cserti Jánosné 69 éves, ág.ev.volt középparaszt, Belovári Jánosné, Peterdi Katalin 64 éves, ág.ev.volt középparaszt, Csire Istvánné 46 éves, volt szegényparaszt Csurgónagymarton.

82./ Adatközlők azonosak a 77.jelzetben említettekkel.

- 83./ Adatközlők: lásd a 80. jegyzetet.
- 84./ Berkényi Ede nyugd. ecsenyi ev.lelkész szíves közlése.
- 85./ Adatközlő: Kiss Mihályné, Csordás Zsófi 88 éves ref. volt szegényparaszt, később középparaszt, Csököly.
- 86./ Lásd a 79. jegyzetet.
- 87./ Kanyar-Kerecsényi-Knézy: Pogányszentpéter története i.m. 66.p.
- 88./ Kertész Katalin: Lakodalmi szokások Topomáron. Multunk és jelenünk. I. Kaposvár, 1968. 15.p.
- 89./ Hoss József: A kaposvári plébánia története i.m.

Á b r á k j e g y z é k e.

- 1.á. Fiatal asszony kontya "gódakonty" 1900 előtt Szennából.
- 2.á. Idős asszony kontya ill. gyászkonty Szennáról 1900 előtti időből.
- 3.á. Fiatalasszony kontya 1900-1940 között Szennán.
- 4.á. Fiatalasszony kontya Véséről 1910 körül.
- 5.á. "Ümög" Csökölyből 1900 körüli időből. Eleje hossza: 46 cm.
Ujja hossza: 44 cm., Derékbőség: 2 szél.
- 6.á. "Tuszlis" ujjümög Csökölyből 1880.körül. H: 43 cm., Bősége: 2 szél, Ujja h.: 60 cm.
- 7.á. Felső szoknya "bikla" Csökölyből 1893.körüli időből.
Hossza: 86 cm., derékbőség: 72 cm., Szoknyabőség: 7 szél.
- 8.á. Vászonszoknya Csökölyből 1895.körüli időből. H.: 87 cm., Bősége: 3 szél. Derékbőség: 39 cm.
- 9.á. "Férevető" Csökölyből 1896 körül. H.: 143 cm., Sz.: 65 cm.
- 10.á. Csökölyi asszony fehér gyászban 1930.körül.
- 11-13.á. Hosszufalusi öregember, tiszta fehér vászonban.
- 14.á. "Templomi ünneplő ill. nagypénteki sárga "ümög" Csökölyből 1870-80 körül. H.: 55 cm., ujj h.: 60 cm., Bősége: 2 szél.
- 15.á. "Templomi ünnepi ill. nagypénteki sárga péntöl" Csökölyből 1900 körül. H.: 80 cm., Bőség: 5 szél.
- 16.á. "Templomi ünneplő kötény ill. nagypénteki" Csökölyből 1900 körül. H.: 81 cm., Bősége: 2 szél /150 cm./
- 17.á. Kastélyosdombói öregek 1930 körül. /valószínűleg rekonstrukció/.
- 18.á. Kastélyosdombói öregek 1930 körül.
- 19.á. Öltöztetik a menyasszonyt 1930 körül Csökölyben.
- 20.á. Porrogszentkirályi menyasszony és vőlegény 1920 körül.